

El-Ĥākim en-Neysābūrī'nin Şiîlikle İtham Edilmesi

ENBİYA YILDIRIM
Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi
enbiyayildirim@hotmail.com

Öz

Hadisçiler hadis ravilerini veya hadis eseri müelliflerini çeşitli açılardan incelerler ve onların hakkında söylenenleri araştırırlar. Bu tetkik sonrasında ortaya çıkan sonuca göre yaklaşım tarzlarını belirlerler. Ancak bazı durumlarda ravi veya bir müellif hakkında söylenenlerin gerçek olup olmadığını tespit edemezler; ancak buna rağmen, doğruluğu tesbit edilmemiş olsa da onlar hakkında söylenenleri sonraki kuşaklara aktarırlar ve raviler hakkında bir yargının oluşmasına sebep olurlar. Hadis tarihinde yaptığı çalışmalar itibarıyla önemli bir yeri olan el-Ĥākim en-Neysābūrī de böyle bir duruma maruz kalmıştır. Hakkında Şiîlik ithamı vardır, ancak bu iddia ispat edilememiştir. Bununla birlikte, söz konusu iddia, onun biyografisinde zikredilmektedir. Bu ise kendisi hakkında tereddütler oluşmasına ve bazı konulardaki rivayetlerine ne derece itibar edileceği hususunda kuşular uyanmasına neden olmuştur. Bu makale söz konusu iddialara kaynaklık eden bilgileri inceleyerek Şiîlik ithamının tarihsel olarak ne kadar yerinde olduğunu tartışmakta ve sonuç olarak bu ithamın sağlam temellere sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Şiîlik ithamı, Rāfiđī, *el-Mustadrak*, 'Alī'nin vasiliği, kuş hadisi, Sünnî.

Abstract

Al-Ĥākim al-Naysābūrī and Allegation of Shiism Against Him

Hadith scholars conduct investigations in various ways about hadith narrators as well as those who have authored a work in the field. In so doing, they try to develop an approach by examining what has been said about them. However, sometimes they fail to find out the truth of the information their research yields about the narrators. And yet scholars, by passing on the information to next generations, contribute to the formation of an ill-founded judgment in people's mind about the narrators. Al-Ĥākim al-Naysābūrī, who has an important place in the history of hadith due to his works, has been subjected to such a situation where he was alleged to be a Shiite. Allegations of this sort were mentioned in biographical works on him. Because of these, suspicions were aroused with regard to his hadith scholarship, and thus whether or not he should be trusted in his transmissions about certain topics was called into question. This article offers an analysis of such allegations by examining historical information about al-Ĥākim and concludes that those allegations do not have solid foundations.

Key words: Allegation of Shiism, Rāfiđī, *al-Mustadrak*, the hadith of bird, Sunni.

Giriş

Ehl-i Sünnet muhaddisleri, hadisleri ulaştırılan ravilerin ve rivayetleri cüzlerde veya kitaplarda derleyenlerin kendilerine yakın çizgide olmalarına genellikle ehemmiyet verirler. Çünkü farklı kabulleri benimsemiş ve bid'at olarak tanımlanmış gruplara bağlı veya meyyal olanlar her zaman risk arz eder. En azından, kendi meşreplerine uygun rivayetlere ve ravilere toleranslı davranmış olmaları her zaman ihtimal dahilindedir. Bu nedenle kişinin farklı bir çizgide olduğunu gösteren bir işaret veya değerlendirme gördüklerinde buna dikkat kesilirler. Onun mezhebinin propagandasını yapmayışına bakarak rivayetlerine kapı aralasalara bile yine de ihtiyatlıdır. Hatta şunu söylemek mübalağa olmayacaktır: Ehl-i bid'atle bağlantısından söz edilen hiç kimse diğer ravilerle aynı düzlemde değildir.

Bu hakikat nedeniyle, bid'at gruplarından birisiyle bağlantılı olduğu kabul edilen veya bu suçlamaya maruz kalan ravilerin rivayetleri ile muhaddislerin çalışmalarının, diğerleri kadar ma'kes bulamadığı bir hakikattir. Çünkü suçlama bir kere başladıktan sonra bunun başkaları tarafından da tekrar edildiği ve kartopu misali büyüdüğü bir vakiadır. Durum böyle olunca, rical çalışmalarının neredeyse tamamında bir kişiyle ilgili aynı suçlamayı görmek mümkün olabilmektedir. Öncekilerin sözlerini tekrar eden bu iddiaların her birinin dikkatlice incelenmesine ve suçlamaların hakikati ne kadar yansıttığının tetkik edilmesine her zaman ihtiyaç vardır.

Nitekim 'Abdurrazzāk'ın *Muşannef*'inin fazla revaç bulmamasının nedenlerinden birisi onun Şiilikle suçlanmasıdır. Keza Sufyānu's-Sevrī, Ebān b. Tağlib, en-Nesā'i,¹ Ebū Hātim er-Rāzī,² İbn Ebī Hātim er-Rāzī, eṭ-Ṭaberī ve Ebū Nu'aym gibi pek çok meşhur hadisçinin de benzer şekilde Şii'lik ithamına maruz kaldığını hatırlamak gerekir.³ Bu çalışmada ele alacağımız el-Hākim en-Neysābūrī de bunlardan birisi olup günümüzde de onun durumu etrafındaki tartışmalar hem Şii hem de Sünni cemaatta devam etmektedir.

1) El-Hākim en-Neysābūrī'nin Kısa Biyografisi

Ebū 'Abdullāh İbnu'l-Beyyī' Muhammed b. 'Abdullāh el-Hākim en-Neysābūrī, 321/933 yılında, bugün İran sınırları içinde bulunan Nişabur'da doğdu. Babası veya atalarından biri alim satımında aracılık yaptığı yahut iyi

¹ Bkz. Muhammed b. Ahmed ez-Zehebī, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā'*, tah. Şu'ayb el-Arna'ūt ve Huseyn el-Esed (Beyrut, 1990), c.14, s.133.

² Bkz. İbn Hacer el-'Askalānī, *Tehzību't-Tehzīb*, tah. Muştafā 'Abdulkādir 'Atā (Beyrut, 1994), c.9, s.30.

³ Bununla birlikte söz konusu yedi ālime yönelik bu türden suçlamaların ilim ehli arasında pek karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır.

pazarlık ettiği için İbnu'l-Beyyîc' künyesiyle, Nişabur kadılığı yapması sebebiyle de el-Ĥākim lakabıyla tanınmıştır. Dokuz yaşında iken hadis öğrenmeye başladı ve on üç yaşında İbn Ĥibbān'dan hadis yazdı. Âlimlerle görüşmek üzere seyahatler yaptı. Tanınmış muhaddislerle görüşerek *âli isnād*lar elde etti. Hadis aldığı hocalarının sayısı iki bini bulmaktadır. Bunlar arasında 'Alî b. Ĥamşāz ve Ebū 'Abdullāh Muhammed b. 'Abdullāh eş-Şaffār bulunmaktadır. Tanınmış talebeleri arasında da Ebū Zerr el-Heravî (ö.434/1043), Ebū Ya'lā el-Ĥalîlî (ö.446/1054), Aĥmed b. Ĥuseyn el-Beyhakî (ö.458/1066) gibi âlimler vardır. Eserlerinin sayısının beş yüzden fazla olduğu söylenmiştir. Devrin hadis âlimlerinin, müşkillerini ona sorup hallettikleri, geniş hadis bilgisinden ve rivayetlerinden faydalanmak isteyen talebelerin İslam dünyasının dört bir yanından kendisine geldikleri bilinmektedir. Onun hadis ilimleri sahasında kendini iyi yetiştirdiği, hadislerin sağlamlığını ve zayıfını bilme, ravileri *cerĥ* ve *ta'dîl* etme konularında devrinin en tanınmış âlimleri arasında yer aldığı ifade edilmektedir.

Hayatının son dönemlerinde el-Ĥākim'in hafızasının zayıflamaya başladığı, *ed-Du'afā'* adlı eserinde kendilerinden kesinlikle hadis alınmaması gerektiğini kaydettiği bazı kimselerin rivayetlerine *Mustedrak*'te yer verdiği belirtilmektedir.⁴ Bu da el-Ĥākim'in tenkid edilmesine ve tesâhülle suçlanmasına sebebiyet veren nedenlerden biri olmuştur. El-Ĥākim 405/1014 yılında vefat etmiştir.

Eserlerinden ikisi şunlardır: 1) *el-Mustedrak 'alā's-Şaĥîḥayn*. El-Ĥākim bu eserinde, el-Buĥārî ile Muslim'in veya onlardan birinin *Şaĥîḥ*'lerini tasnif ederken gözettikleri şartlara uyduğu halde kitaplarına almadıkları rivayetleri derlemek istemiştir. El-Ĥākim, *eş-Şaĥîḥayn*'in otorite kazanmasında büyük katkı sağlamıştır.⁵ Eserde *da'îf*, hatta *mevdû'* rivayetler bulunmaktadır.⁶ 2)

⁴ Bkz. İbn Ĥacer, *Lisānu'l-Mizān* (Beyrut: Mu'essesetu'l-A'lemî, 1986), c.5, s.233, no.813; 'Abdurrahmān b. Yahyā el-Mu'allimî, *et-Tenkîl bi-mā fi Te'nîbi'l-Kevşerî mine'l-Ebâtil*, tah. M. Nâsiruddîn el-Elbānî (Beyrut, 1986), c.2, s.692. *El-Mustedrak*'i hayatının son döneminde yazmış ve hatta müsveddelerine nihaî şekli verememiş olduğu (bkz. es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fi Şerĥi Takrîbi'n-Nevevî*, tah. 'İzzet 'Alî 'Atîyye, Mūsā Muhammed 'Alî (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Ĥadîşîyye, tsz), c.1, s.132) kabul edilse bile, bu durum el-Ĥākim'in *el-Mustedrak* eseri nedeniyle mütesâhil biri olduğu gerçeğini değiştirmez. Bkz. İbn Ĥacer, *Ta'cîlu'l-Menfa'a bi-Zevâ'id Ricâli'l-E'immeti'l-Erba'a*, tah. İkrāmullāh İmdādu'l-Ĥakĥ (Beyrut, 1996), c.1, s.853, no.705; İbn Ĥacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, tah. Muştāfā 'Abdulkâdir 'Atā (Beyrut, 1994), c.6, s.95, no.198. Mukbil b. Hādî el-Vādî'î'nin *Ricālu'l-Ĥākim fi'l-Mustedrak* (San'a, 2004) adlı kitabı el-Ĥākim'i tanımak açısından önemlidir.

⁵ Bkz. Scott C. Lucas, "Al-Ĥākim al-Naysābūrî and the Companions of the Prophet: An Original Sunnî Voice in the Şif Century," M. A. Pomerantz ve A. Shahin (ed.), *The Heritage of Arabo-Islamic Learning* (Leiden: Brill, 2015) içinde, s.236.

⁶ El-Ĥākim'in eserindeki her hadisin al-Buĥārî ve/veya Muslim'in şartlarına uygun olduğunu iddia etmediğini not etmek gerekir.

Ma'rifetu 'Ulūmi'l-Hadīs. Er-Rāmehurmuzī'nin (ö.360/971) *el-Muḥaddisu'l-Fāsil*'inden sonra bu sahada kaleme alınmış ikinci eser olduğu tahmin edilmektedir.⁷

2) El-Ḥākim en-Neysābūrī'nin Suçlandığı Temel Husus

Hadislerin tashihinde tesāhül ile suçlanan el-Ḥākim'in esas itham edildiği husus Şîlik çerçevesindedir. Bazen Şîlik'e meyilli olmakla, bazen Şî olmakla, bazen de Şîlikte aşırılığa kaçtığını vurgulamak amacıyla Rāfiḫilikle suçlanmıştır. Biz burada kronolojik sıralamaya uyarak onun hakkında kimlerin ne dediğini tespit etmeyi amaçlıyoruz.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan duruma göre, Ḥākim vefatını takip eden yıllardan itibaren Şiiklikle itham edilmeye başlamıştır. Hz. 'Alī'ye yakın duruşu ve Hz. Mu'āviye'ye mesafeli yaklaşımı nedeniyle, suçlamanın daha hayattayken başladığını söylememiz de mümkündür. El-Ḥākim'in, *Mustedrak*'i başta olmak üzere, eserlerinin mütedavil olmaya başlamasından sonrasında da bu suçlamalar yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte, kaynakların verdiği bilgiye göre, elimizdeki eserler arasında, içinde el-Ḥākim'e yönelik Şîlik bağlantısından bahseden ilk eser *Tārīḫu Bağdād*'dir ve dolayısıyla onu Şîlik ile irtibatlandıran ilk kişi, eserin sahibi olan el-Ḥaṭīb el-Bağdādī'dir (ö.463/1071). O, fazilet ve ilim sahibi olduğunu belirttiği el-Ḥākim'in Şîlik'e meylettiğini söylemiş,⁸ bunu bir eksiklik ve eleştiri olarak zikretmiştir. Bununla birlikte el-Ḥākim'i açık ve ağır bir ifadeyle ilk itham eden kişi, onun hakkında “Hadiste şikadır; ancak kötü bir Rāfiḫidir”⁹ diyen Ebū İsmā'īl 'Abdullāh b. Muḥammed el-Enşārī'dir (ö.481/1088).

Takip eden yıllarda da benzer söylemlerin dile getirildiğini görmekteyiz. Örneğin, el-Enşārī'nin öğrencisi Muḥammed b. Tāhir el-Maḫdisī (ö.507/1113), el-Ḥākim hakkında, “İçinde Şîlik'e yönelik aşırı taassup vardı. Görünürde ise sahabenin fazilet sıralaması ve hilafet hususunda Sünnîlerin yaklaşımını sergilemekteydi. Mu'āviye ve ailesine karşı da itidal çizgisinin dışında bir tavır benimsemişti ve bundan da şikâyetçi değildi”¹⁰ demiştir. İbn Tāhir'in verdiği bu bilgi, el-Ḥākim'in vefatından sonra oluşan yaklaşımın hülasası olması itibarıyla önem arz etmektedir.

⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, “Ḥākim en-Nisābūrī,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, ss.190-192.

⁸ El-Ḥaṭīb el-Bağdādī, *Tārīḫu Bağdād* (Beirut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz), c.5, s.474.

⁹ Ez-Zehebī, *Tezkiratu'l-Huffāz*, tah. Ebū 'Abdullāh Muḥammed (Beirut: Dāru İhyā'i't-Turāṣi'l-'Arabī, tsz), c.3, s.165; *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā'*, c.17, s.174; *el-Mu'cemu'l-Muḥtaşş bi'l-Muḥaddisīn*, tah. Muḥammed el-Ḥabīb el-Hile (Taif: Mektebetu's-Şiddik 1988), s.303.

¹⁰ Ez-Zehebī, *Tezkiratu'l-Huffāz*, c.3, ss.165-166.

Daha sonraki süreçte bu kabulün yerleşmeye ve artık telif edilen çalışmalarda zikredilmeye başladığını görmekteyiz. El-Hâkim hakkında es-Sem'ânî (ö.562/1167) “onda Şîlilik vardı”¹¹ notunu düşerken; İbnu'l-Cevzî (ö.597/1201) “Râfiđîlik taassubuyla suçlanıyordu”¹² demiş, başka bir çalışmasında da Şîliliği aleni olan biri olduğunu belirtmiştir.¹³ İbn Teymiyye (ö.728/1328) de Şîlilik'e bağlı olduğunu söylemiş;¹⁴ ez-Zehabî de benzer ifadeler kullanmıştır: “Onda biraz Şîlilik vardı,”¹⁵ “Râfiđî değildi ancak Şîliliği vardı,”¹⁶ “Allah insafı olmayı sever. Adam Râfiđî değildi, sadece Şîiydi.”¹⁷

9. asra geldiğimizde İbnu'l-Vezîr (ö.840/1436) şu ifadesiyle belki de bütün bir geçmişi özetlemiştir: “Muhaddisler Ebû 'Abdullâh el-Hâkim İbnu'l-Beyyî'in hadis imamlarından olduğunda müttefiktirler; Şîi olduğunu da bilmektedirler.”¹⁸

Bu değerlendirmelerden, el-Hâkim'in hadis bilginliği takdir ve kabul edilmekle birlikte, doğrudan ya da dolaylı olarak *teşeyyu'* ile (hatta bazen açıkça Râfiđîlik ile) itham edildiği gerçeğinin hatırlatıldığı veya bir şekilde Şîlilik ile irtibatlandırıldığı anlaşılmaktadır.

3) El-Hâkim'in Şîlilikle İtham Edilmesinin Nedenleri

İslam tarihinde birçok şahsiyetin/âlimin Şîlilik, Râfiđîlik, Murci'îlik, Kaderîlik gibi farklı mezhebî aidiyetlere mensup olmakla veya belirli bir düşünceye meyyal olmakla suçlanabildiği bilinen bir husustur. Söz konusu suçlamaların haklılık payı ve gerçekliği ise bu türden ithamlara muhatap olanların kimliklerine, yaşadıkları coğrafyaya, siyasî ve dinî gelişmeler ile muhataplarına göre şekillendiği ve farklı anlamlar kazanabildiği ayrıca dikkate alınmak durumundadır. Benzer bir durum el-Hâkim için de şüphesiz

¹¹ Es-Sem'ânî, *el-Enşâb*, tah. 'Abdurrahmân b. Yahyâ el-Yemânî ve diğerleri (Haydarâbâd, 1962), s.433.

¹² İbnu'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, tah. İrşâdu'l-Hakk el-Eşerî (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), c.1, s.236.

¹³ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Umem ve'l-Mulûk*, tah. Muḥammed 'Abdulkâdir 'Aṭâ ve Muḥtafâ 'Abdulkâdir 'Aṭâ (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), c.16, s.134.

¹⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunneti'n-Nebeviyye*, tah. Muḥammed Raşâd Sâlim (Riyâd: Câmi'atu'l-İmâm Muḥammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1986), c.7, s.373.

¹⁵ Ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XVII/165.

¹⁶ Ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XVII/174; *Tezkiratu'l-Huffâz*, III/1045.

¹⁷ Ez-Zehabî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, tah. 'Alî Muḥammed el-Becâvî (Beirut: Dâru'l-Fikr, tsz), c.3, s.608 (ez-Zehabî, aynı sayfada, el-Hâkim'in güvenilir ve hadis alanının uzmanı olduğunda icma bulunduğunu belirtir); el-Mu'allimî, *et-Tenkîl*, c.2, s.175. Ez-Zehabî'nin *Mizânu'l-İtidâl* adlı eserinin mukaddimesinde, kitabında bir parça bid'at yönü olan *şîka şebt* insanlara da yer verdiğini söylemesi bu çerçevede düşünülebilir. Bkz. *Mizânu'l-İtidâl*, c.1, s.3.

¹⁸ İbnu'l-Vezîr, *er-Ravḍu'l-Bâsim fî'Z-Zebbi'an Sunneti Ebî'l-Kâsim*, tah. 'Alî b. Muḥammed el-'Umrân (Mekke: Dâru 'Âlemi'l-Favâ'id, 1419), c.2, s.258.

ki geçerlidir. El-Hâkim'in Şîî/Râfiđî olduğu ile ilgili geçmişte dile getirilen iddiaların bir takım delillere dayandırılarak savunulduğu ve tartışıldığı görülmektedir.

A. “Kuş hadisi”ni *el-Mustedrak*'ine Alması ve Bu Hadisin *Tarîklerini Toplaması*

Hız. 'Alî'yi Hız. Peygamber'den sonra en faziletli insan olarak gösteren söz konusu rivayet şöyledir:

Enes b. Mâlik'ten: [Hz.] Peygamber'in hizmetkâryıdım. Bir gün Rasûlullah'a kızartılmış bir kuş hediye edildi. [Hz.] Peygamber de şöyle buyurdu: “Allahım! Bu kuş etini birlikte yemek üzere en sevdiğin kulunu bana gönder.” Kendi kendime dedim ki: “Allahım! Bu kişiyi Ensardan yap!” Biraz sonra 'Alî geldi. Ben “Rasûlullah'ın meşguliyeti var” dedim. Sonra tekrar geldi. Ben yine “Rasûlullah'ın meşguliyeti var” dedim. Sonra tekrar gelince [Hz.] Peygamber “[Kapıyı] aç!” buyurdu. O da içeri girdi. [Hz.] Peygamber ona “Yanıma gelmeni engelleyen neydi, ne oldu?” diye sordu. O da “Bu Enes, senin meşguliyetin olduğunu söyleyerek üç keredir beni geri çeviriyor” dedi. Bunun üzerine [Hz.] Peygamber bana “Niçin böyle yaptın” diye sordu. Ben de dedim ki “Duanızı iştirince bu kişinin benim kavimden biri olmasını istedim.” Bunun üzerine [Hz.] Peygamber şöyle buyurdu: “İnsan kendi kavmini sever.”¹⁹

Anlaşılan odur ki el-Hâkim bu rivayeti *Mustedrak*'inde zikretmekle kalmamış, *tarîklerini* de bir cüzde toplamıştır. Nitekim Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, el-Hâkim'in kendi el yazısıyla yazdığı ve kuş hadisinin *tarîklerini* topladığı kalınca bir cüzü gördüğünü ve şaşkınlığını dile getirmek için bunu yazdığını ifade etmektedir.²⁰ Zaten el-Hâkim'in kendisi de *Mustedrak*'te bu hadisi Enes'ten rivayet ettikten sonra şöyle demektedir:

¹⁹ Bkz. el-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, ss.141-143, (no.4650-1). Hadis et-Tirmizî'de şu şekilde yer almaktadır: “,, Enes b. Mâlik dedi ki: [Hz.] Peygamber'in yanında kuş eti vardı. Rasûlullah: 'Allahım! Bu kuş etini birlikte yemek üzere en sevdiğin kulunu bana gönder' dedi. Ardından 'Alî geldi ve onunla birlikte yedi.” Et-Tirmizî hadisin ardından şöyle söyler: “Bu hadis *ğarîb*dir. Bu şekliyle sadece es-Suddî'nin rivayetiyle bilmekteyiz. Enes'den başka *tarîklerle* de rivayet edilmiştir. İsa b. 'Umer, Küfelidir. Es-Suddî'nin adı İsmâ'il b. 'Abdurrahmân'dır. Enes b. Mâlik'e yetmiş ve Hüseyin b. 'Alî'yi görmüştür. Şu'be, Sufyân eş-Şevrî, Zâ'ide ve Yahyâ b. Sa'îd el-Kaţţân onu *şika* kabul etmiştir.” Bkz. et-Tirmizî, K. el-Menâkıb, bâbu menâkıbi 'Alî, (no. 3655). Hadis için ayrıca bkz. en-Nesa'î, *Kitâbu's-Süneni'l-Kubrâ*, tah. 'Abdulgaffâr S. el-Bendârî & S. Kesravî Hasen (Beyrut, 1991), c.7, s.410, (no. 8341). Hadisin ve *tarîklerinin* durumu için bkz. İbnu'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdişi'l-Vâhiye*, c.1, ss.228-237; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. 'Alî Şîrî (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-'Arabî, 1988), c.7, ss.387-390; ez-Zehabî, *Mizânu'l-İtidâl*, c.1, ss.21, 25, 100, 233, 411, 501, 536, 599; c.2, ss.30, 424, 615; c.3, ss.244, 465, 573; c.4, ss.232, 583; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, c.1, ss.37, 42, 177, 408; c.2, ss.217, 285, 353, 359, 434; c.3, ss.80, 183, 226, 287, 336; c.4, ss.12, 351; c.5, ss.57, 192; c.6, s.140; c.7, s.118.

²⁰ Bkz. ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVII/176; es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ*, tah. Maḥmūd M. et-Tanâhî ve 'Abdulfettâh M. el-Hulv (Cîze, 1992), c.4, s.165.

“Bu, Şeyhain’in şartlarına göre *şahîh* bir hadistir [fakat Şeyhain bunu] *tahrîc* etmemişlerdir. Ravilerinden otuzu aşkın kişi bunu Enes’ten rivayet etmiştir. Bu rivayet Hz. ‘Alî, Ebû Sa’îd el-Hudrî ve Sefîne’den de *şahîh* olarak gelmektedir.”²¹ Onun bu sözlerinden, el-Hâkim’in hadisin *tarîk*lerini bir araya getirdiği sonucu rahatlıkla çıkmaktadır.

i) Rivayetle İlgili Değerlendirmeler

Hız. ‘Alî’yi Allah’ın en sevdiği kul olarak takdim eden ve bu nedenle Şîa taraftarlığı şüphesi uyandıran rivayetle ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde hadisin hiçbir *tarîk*inin *şahîh* olmadığı dile getirilmiştir. Hatta el-Buhârî “Bu baktaki rivayetler *leyyin* ve *da’îf*tir. Bu konuda sabit bir rivayet bilmiyoruz”²² demiştir. Diğer bilginlerin değerlendirmeleri de şöyledir:

El-‘Ukaylî: “Bu konudaki rivayetler zayıflıkta birbirine yakındır,”²³ “Bu hadisin *tarîk*lerinde zayıflık vardır.”²⁴ Ebû Ya’lâ el-Halîlî: “Bunu İsmâ’îl b. Suleymân el-Ezrak ve benzeri zayıf kimseler rivayet etmişlerdir. Bütün hadis imamları bunu reddetmişlerdir.”²⁵ İbn Teymiyye: “Kuş hadisi, ilim sahipleri ve rivayetlerin durumlarını bilenler nezdinde yalan, uydurma rivayetlerdendir.”²⁶ Ez-Zehbî: “*Tarîk*leri içinde *şahîh* tarafına en yakın olanı *ğarîb da’îf*tir. En uzak olanı da aslı olmayan *mevdu’*dur. *Tarîk*lerinin çoğu *vâhîd*ir.”²⁷

Bu rivayeti metni açısından eleştirenler de vardır. Örneğin, Ebû Bekr b. Ebû Dâvûd şöyle der: “Eğer kuş hadisi *şahîh* ise [Hz.] Peygamber’in nübüvveti batıldır. Zira [Hz.] Peygamber’in hizmetkârının hıyanetinden bahsetmektedir. Oysa [Hz.] Peygamber’in hizmetkârı hain olamaz.”²⁸ Ayrıca, İbn Teymiyye’ye göre, bu hadis Hz. Peygamber zamanındaki en faziletli insanların Hz. Ebû Bekr ve Hz. ‘Umer olduğunu gösteren

²¹ El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.142; İbnu’l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî Târîhi’l-Umem ve’l-Mulûk*, c.7, s.275.

²² Muhammed b. ‘Amr el-‘Ukaylî, *Kitâbu’l-Du’afâ’i’l-Kebîr*, tah. ‘Abdulmu’î Emîn Kal’acî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, tsz), c.1, s.119.

²³ El-‘Ukaylî, *Kitâbu’l-Du’afâ’i’l-Kebîr*, c.4, s.461.

²⁴ El-‘Ukaylî, *Kitâbu’l-Du’afâ’i’l-Kebîr*, c.8, s.259.

²⁵ Ebû Ya’lâ Halîl b. ‘Abdullâh el-Kazvînî, *el-İrşâd fî Ma’rifeti ‘Ulemâ’i’l-Hadîs*, tah. Muhammed Sa’îd ‘Umer İdrîs (Riyad, 1409), c.1, s.420.

²⁶ İbn Teymiyye, *Minhâcu’s-Sunneti’n-Nebeviyye*, c.7, ss.371, 385.

²⁷ Ebû’l-Fidâ’ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, tah. Aḥmed Ebû Mulḥim ve diğerleri (Beyrut, 1988), c.7, s.389. İbn Keşîr, ez-Zehbî’nin bu değerlendirmeyi kuş hadisinin *tarîk*lerini toplayıp değerlendirdiği cüzde yaptığını aktarmaktadır.

²⁸ Bkz. ez-Zehbî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ’*, c.8, s.232.

rivayetlerle çelişmekte; keza ümmetin bu ikisini en faziletli insanlar olarak kabul etmesine aykırı düşmektedir.²⁹

ii) Rivayet sebebiyle el-Ḥākim'e Yöneltilen Eleştiriler

Mevdū' olduğu aşikâr olan kuş hadisini eserine alması nedeniyle el-Ḥākim tenkide maruz kalmıştır. Eleştiri yöneltenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Ebū Zerr 'Abd b. Aḥmed el-Heravī'nin şöyle söylediği kaydedilmiştir:

Nisâbûr'da el-Ḥākim el-Ḥāfız Ebū 'Abdullāh İbnu'l-Beyyī'in halkasında idik. *Es-Şahîḥ*'inde es-Suddī'den hadis rivayet edince aramızda (ona yönelik olarak) kaş göz işareti yapıyorduk. Çünkü es-Suddī kuş hadisini rivayet etmiş ve hiç kimse de ona *mutābe'at* etmemişti. Nitekim es-Suddī Şiîlik'e nispet edilmekteydi.³⁰

b) El-Ḥaṭîb el-Bağdādî bu rivayetle ilgili olarak şöyle söylemektedir:

İbnu'l-Beyyī' Şiîlik'e meylediyordu. İyi, âlim ve salih bir insan olan Ebū İshâk İbrâhîm b. Muḥammed el-Urmevî bana Nisâbûr'da şunu anlattı: 'Ḥākim Ebū Abdillāh, el-Buḥārî ve Muslim'in şartlarına göre *şahîḥ* olduklarını, *Şahîḥ*'lerinde rivayet edilmesi gerektiğini iddia ettiği hadisleri topladı. Kuş hadisi ile "Ben kimin dostuysam 'Alî de onun dostudur"³¹ hadisi de bunlardandır. Ancak hadisçiler bunları kabul etmediler, onun sözüne iltifat etmediler ve yaptığını da doğru görmediler.³²

c) Muḥammed b. Tâhir el-Makḍisî'nin şöyle dediği aktarılmaktadır:

[Kuş hadisinin] her *tarîkı* batıldır, *illetlidir*.³³

Kuş hadisi *mevdū'*dur. Kûfe'nin güvenilir ravileri tarafından *meşhûr* ve *mechûl* kimseler vasıtasıyla Enes'ten ve başkalarından gelmektedir. El-Ḥākim'in durumu iki şıktan birine girmektedir: Ya *şahîḥ*in ne olduğunu bilmiyor ki bu durumda sözüne itimat edilmez; ya da *şahîḥ*in ne olduğunu bilmesine rağmen bunu söylüyor ki bu durumda da o inatçı, yalancı sahtekârın tekidir.³⁴

Kaynaklarda, gelen eleştiriler üzerine el-Ḥākim'in kuş hadisini kitabından çıkardığı nakledilmektedir. Nitekim ed-Dāraḳuṭnî, el-Ḥākim'in

²⁹ Bkz. İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunneti'n-Nebeviyye*, c.7, s.375.

³⁰ Ebū Tâhir el-İsbahânî es-Sileffî, *Mu'cemu's-Sefer*, tah. 'Abdullāh 'Umer el-Bārūdî (Beirut, 1993), s.239.

³¹ Bkz. El-Ḥākim, *el-Mustedrak*, c.3, ss.118-119, 126, 419, 613.

³² El-Ḥaṭîb el-Bağdādî, *Târîhu Bağdād*, c.5, s.473; Muḥammed b. 'Abdullāh ez-Zerkeşî, *en-Nuket 'alā Muḥaddimeti İbni's-Şalâh*, tah. Zeynu'l-'Âbidîn b. Muḥammed Belâfırîc (Riyad, 1998), c.1, ss.214, 222. Ayrıca bkz. Lucas, "Al-Ḥākim al-Naysâbüri and the Companions of the Prophet ...," s.237.

³³ İbnu'l-Cevzî, *el-'İlelu'l-Mutenâhiye fi'l-Eḥādîsi'l-Vâhiye*, c.1, s.236.

³⁴ İbnu'l-Cevzî, *el-'İlelu'l-Mutenâhiye*, c.1, ss.236-237.

el-Mustedrak'ine kuş hadisini aldığı öğrenince imalı bir şekilde “[Demek ki] *Şahîḥayn*'e kuş hadisiyle istidrak edilir!?” dediği ve bu söz kendisine ulaştığında da el-Ḥākim'in hadisi *el-Mustedrak*'ten çıkardığı aktarılmıştır.³⁵ Ez-Zehebî, bu rivayetin *munkaṭi*' olduğunu; bunun ötesinde böyle bir olayın gerçekleşmediğini; el-Ḥākim'in eserini ed-Dāraḳuṭnî'nin vefatından bir müddet sonra, ömrünün son zamanlarında yazdığını, zaten kuş hadisinin *el-Mustedrak*'te hâlâ mevcut olduğunu, oradan çıkarılmadığını, bunun yanı sıra hadisin et-Tirmizî'nin *Cāmi*'inde de mevcut olduğunu ifade etmektedir.³⁶ Es-Subkî ise el-Ḥākim'in, hadisi kitabında tahrîc ettikten sonra onun *şahîḥ* olmadığını tespit ederek bunu kendi eserinden çıkarmış olmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu durumda insanların ellerine ulaşmış olan kitabın bazı nüshalarında bu hadis mevcudiyetini devam ettirmiş olabilir veya onun konumuna zarar vermek isteyen bazı kişiler bunu kitabın nüshalarına eklemiş olabilirler.³⁷ Ancak ez-Zehebî'nin yorumu daha gerçekçi durmaktadır ve mevcut *el-Mustedrak* nüshaları arasında bu rivayetin mevcudiyeti hususunda farklılıklar olduğuna dair bir bilginin bulunmaması da bunu teyit etmektedir.

Diğer taraftan, el-Ḥākim'in bu hadisle ilgili kanaatinin menfiden müspete dönüştüğü ve böylece hadisi eserine aldığı nakledilmektedir. Ebū 'Abdurrahmān eş-Şāzyāḥî'den şöyle aktarılmıştır: “Es-Seyyid Ebū'l-Ḥāsen'in meclisindeydik. El-Ḥākim Ebū 'Abdullāh'a kuş hadisi sorulunca şu cevabı verdi: ‘*Şahîḥ* değildir.³⁸ Eğer *şahîḥ* olacak olsaydı, [Hz.] Peygamber'den sonra 'Alî'den daha faziletli bir insan olmazdı.” Bu hikâyeyi nakleden ez-Zehebî, “Bu, sağlam bir hikâyedir. İsnadı *şahîḥ*’³⁹ demektedir. Ez-Zehebî, el-Ḥākim'in kanaatinin daha sonra değiştiğini ve hadisi *el-Mustedrak*'ine aldığı söylemektedir.⁴⁰ Elimizdeki *el-Mustedrak*'te

³⁵ Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Furüsiyye*, tah. Semîr Hüseyn el-Halebî (Tanta: Dāru's-Sahābe, 1991), s. 276; İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenāhiye*, c.1, s.236; ez-Zehebî, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā'*, c.17, s.176.

³⁶ Bkz. Ez-Zehebî, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā'*, c.17, s.176; *Tārîhu'l-İslām ve Vefeyātu'l-Meşāhîr ve'l-A'lām*, tah. 'Umer 'Abdusselām Tedmürî (Beyrut, 1994), c.28, s.132.

³⁷ Bkz. Tâcuddîn Ebū Naşr es-Subkî, *Ṭabaḳātu's-Şāfi'yyeti'l-Kubrā*, tah. Maḥmūd Muḥammed et-Taḥānî ve 'Abdulfettāḥ Muḥammed el-Ḥulv (Cize, 1992), c.4, s.169.

³⁸ Bkz. İbn Teymiyye, *Minhācu's-Sunneti'n-Nebeviyye*, c.7, s.372.

³⁹ Bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā'*, c.17, ss.167-168; *Tārîhu'l-İslām*, c.28, s.127; es-Subkî, *Ṭabaḳāt*, c.4, ss.168-169.

⁴⁰ Bkz. ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffāz*, c.3, s.164. Ez-Zehebî *Telḥîsu'l-Mustedrak*'te de iğneleyici bir ifade kullanarak şöyle der: “Uzun zamandır, el-Ḥākim kuş hadisini *el-Mustedrak*'te bırakmaya cesaret edememiştir diye tahmin ediyordum; ancak kitabı taliklendirip içindeki korkunç *mevdū'* rivayetleri görünce, kuş hadisi bana onlara nispetle çok hafif geldi.” Bkz. *el-Mustedrak*, c.3, s.141,4650. nolu hadisin dipnotu. İbn Hacer de el-Ḥākim'in *el-Mustedrak*'ini ömrünün sonlarına doğru yazdığını ve yaşlılıktan

rivayet hâlâ mevcut olduğundan, ez-Zehebî'nin yorumu daha doğru gözükmetedir veyahut bu, el-Hâkim'in durumunu anlamaya çalışmak bağlamında ortaya atılmış bir görüştür.⁴¹

B. El-Hâkim'in Hz. Mu'âviye'nin Faziletiyle İlgili Olarak –talep edilmesine rağmen- Tek Bir Hadis Rivayet Etmemiş Olması

El-Mustedrak'te “Ma'rifetu's-şahābe” bölümüne bakıldığında Hz. Mu'âviye'yle ilgili bir rivayetin yer almadığı görülür.⁴² Hatta kendisine onun faziletiyle ilgili bir şey nakletmesi hususunda baskı yapıldığı, buna rağmen duruşundan taviz vermeyerek herhangi bir şey nakletmediği aktarılmaktadır. Nitekim Ebū 'Abdurrahmān es-Sulemī bu hususta şöyle demektedir:

Ebū 'Abdullāh el-Hâkim'i evinde ziyaret ettim. Ebū 'Abdullāh b. Kerrām'ın⁴³ cemaati nedeniyle evinden mescide çıkamıyordu. Camideki kürsüsünü kırmışlar, evinden çıkmayı yasaklamışlardı. Ona dedim ki: “Çıksan da şu adamın faziletleriyle ilgili bir hadis yazdırsan da işbu sıkıntıdan kurtulsan?!” O da “İçimden gelmiyor, içimden gelmiyor!” dedi.⁴⁴

Ayrıca el-Hâkim'in, Ebū'l-Abbās Muhammed b. Ya'qūb b. Yūsuf ← babası *tarīki*yle el-Buḥārī'nin hocası İshāk b. Rāhūye'den (ö.238/852) naklen “Mu'âviye b. Ebū Sufyān'ın faziletiyle ilgili *şahīh* bir hadis yoktur” dediği kaydedilir.⁴⁵

Onun bu durumu eleştiri konusu yapılmış ve İbn Tāhir, el-Hâkim hakkında, “Mu'âviye ve ailesine karşı itidal çizgisinin dışında bir tavır sergilemekteydi ve bundan da şikâyetçi değildi”⁴⁶ demiştir. Onun Hz. Mu'âviye'nin faziletiyle ilgili rivayet nakletmemesini, o konuda *şahīh* hadis bulunmayışına bağlamasını tenakuz olarak gören İbn Teymiyye haklı olarak şöyle der: “Kendisini dövmelerine rağmen Mu'âviye'nin faziletiyle ilgili bir

kaynaklanan nedenlerle kitabına problemleri rivayetleri aldığını aktarır. Bkz. İbn Hacer, *Lisānu'l-Mizān*, c.5, s.233 (no. 813).

⁴¹ *El-Mustedrak*'e yönelik teşahül suçlaması yanında kuş hadisiyle ilgili burada zikrettiğimiz eleştirilerin el-Hâkim'in itibarını zedelediği aşikârdır.

⁴² Bkz. el-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.64.

⁴³ Horasan ve Mâverâunnehir bölgesinde ortaya çıkan, Muri'e mezhebiyle ilintilendirilen ve Şia karışıklığıyla bilinen Kerrâmiyye fırkasının kurucusu (ö.255/869). Bkz. Sönmez Kutlu, “Muhammed b. Kerrām,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.30, ss.549-550.

⁴⁴ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Tārīhi'l-Umem ve'l-Mulūk*, tah. Muhammed 'Abdulkâdir 'Aṭā ve Muştafâ 'Abdulkâdir 'Aṭā (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), c.7, s.275; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c.17, s.175; es-Subkî, *Ṭabaḳātu's-Şâfi'iyye*, c.4, s.163. Rivayetin tahlili için bkz. el-Hâkim, *Feḳāḫu Fâṭimatu'z-Zehra*, tah. 'Alî Riḳā b. 'Abdullāh b. 'Alî Riḳā (Kahire, 2008), s.15 (eseri tahkik edenin değerlendirmesi).

⁴⁵ İbnu'l-Cevzî, *Mevḏū'ât*, c.2, s.24; İbn Asâkir, *Tārīhu Dimesşk*, c.59, s.106. Bu hususta bkz. Enbiya Yıldırım, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular* (Ankara, 2015), s.61.

⁴⁶ Ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffāz*, c.3, ss.165-166.

hadis yazdırmadı. Halbuki *el-Erba'ün*'da⁴⁷ hadis imamları nezdinde *da'if* hatta *mevdû'* olan hadisler rivayet etmiştir; ahdi bozanlarla, zalimlerle ve dinden çıkanlarla savaşmaya dair rivayeti gibi.⁴⁸

Eleştirilere bakıldığında, Hz. Mu'âviye rivayetlerine yer vermeyişinin, ilgili hadislerin *şihhat* durumlarından ziyade, onun Hz. Mu'âviye'ye bakış açısıyla iribatlandırıldığı anlaşılmaktadır.

C. Hz. 'Alî'nin Hz. Peygamber'in Vasîsi Olduğunu Kabul Etmesi

Ez-Zehebî, el-Hâkim'in "Alî vasîdir" dediğini aktarmakta ve bunu, onun konumunu düşüren hususlardan biri olarak görmektedir.⁴⁹ Ez-Zehebî'nin el-Hâkim'den üç buçuk asır sonra dile getirdiği bu iddia şayet hakikat ise, bu, el-Hâkim'in Hz. 'Alî'yi vasî olarak gösteren rivayetleri kabul ettiği anlamına gelir. Ancak bu iddianın dayanağını bulmamız mümkün olmamıştır.

D. Hz. Huseyn'e Düşkünlüğü

El-Hâkim'in, Hz. Huseyn'in öldürülmesiyle ilgili olarak mersiye okuduğu rivayet edilmekte ve bu onun Şifliğine bir delil olarak zikredilmektedir. Mersiye şudur:

مَتَزَمِّلًا بِدِمَائِهِ تَزَمِيلاً	جَاءُوا بِرَأْسِكَ يَا ابْنَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ
جَهَارًا عَاقِدِينَ رَسُولًا	وَكَأَنَّمَا بِكَ يَا ابْنَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ قَتَلُوا
فِي قَتْلِكَ التَّنْزِيلَ وَالتَّوِيلًا	قَتَلُوكَ عَطْشَانًا وَلَمْ يَتَرَقَّبُوا
قَتَلُوا بِكَ التَّكْبِيرَ وَالتَّهْلِيلًا ⁵⁰	وَيُكَبِّرُونَ بَأْنَ قُتِلْتَ وَإِنَّمَا

Ey Muhammed'in kızının evladı

Kan revan içinde getirdiler başını

⁴⁷ El-Hâkim'in elimize ulaşmayan çalışmalarındandır. Bkz. es-Subkî, *Tabakātu's-Şâfi'iyye*, c.4, s.167.

⁴⁸ İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunneti'n-Nebeviyye*, c.7, s.373. El-Hâkim'in baskılara boyun eğmemiş olması ise oldukça dikkat çekicidir. Esasında bu tespit, el-Hâkim'in, Hz. Mu'âviye'nin faziletiyle ilgili rivayetlere yer vermemesinin bu konudaki rivayetlerin *şahîhliği* veya *mevdû'* luğuyla ilgili ve sınırlı olmadığını, bunun ötesinde başka endişe ve gerekçelerin etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. İbn Teymiyye'nin bu tespiti yukarıdaki açıklamalarımızı dolaylı olarak teyit etmektedir.

⁴⁹ Bkz. ez-Zehebî, *Mizānu'l-İtidāl*, c.3, s.608. El-Hâkim'in, Hz. 'İsâ'nın vasîsi olduğu iddiasıyla *mu'ammerûndan* olduğunu öne süren Zurayb b. Bersemelâ rivayetini de tashih ettiği zikredilmektedir. (Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetāvā Şeyhi'l-İslām Ahmed İbn Teymiyye*, tertib: 'Abdurrahmân b. Muhammed el-'Aşimî (Riyad, 1991), c.1, s.255). Rivayet mevzu olmakla birlikte (İbnu'l-Cevzî, *Kitābu'l-Mevdû'ât*, tah. 'Abdurrahmân Muhammed 'Uşmân (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), c.1, ss.209-212) el-Hâkim'in bunu nerede *şahîh* saydığını tespit edemedik.

⁵⁰ Bkz. Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Zekî el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, tah. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut, 1992), c.6, s.448; İbn Keşîr, *el-Bidāye ve'n-Nihāye*, c.6, s.261. el-Mizzî ile İbn Keşîr'in eserlerinde yer alan mersiye metinlerinde küçük farklılıklar vardır.

Bu işle ey Muhammed'in kızının oğlu
Kasten aleni öldürmüş gibiler bir resultü

Seni susuz bir şekilde öldürüverdiler
Ne ayetleri ne hükümleri önemsediler

Tekbir getiriyorlar sen öldürüldün diye
Tekbiri ve tehlili öldürdüler oysa seninle
Bunun yanı sıra bizzat el-Hâkim, Hz. Huseyn'in öldürülmesiyle ilgili müstakil bir eser yazdığını da söylemektedir.⁵¹

E. Hz. Fâḫima'nın Faziletleriyle İlgili Bir Cüzünün Bulunması

Bu cüz doğrudan bir delil olarak görülmeyebilir; ancak diğer maddelerle birlikte değerlendirildiğinde bir anlam ifade edecektir.⁵²

F. Müteahhirun Şiî Kaynakların Onun Terceme-i Halini Vermeleri⁵³

Şiî kaynakların, ufak bir işaretten hareketle, Sünnî ulema arasında yaygın olarak kabul edilen pek çok bilgini kendi mezhep uleması arasında zikretmesi alışıldık bir durumdur. Diğer maddelerde zikredilen hususların onların bu tavrı benimsemesinde etkili olduğu aşikârdır.

4) İddiaların Tahlili

El-Hâkim'e yöneltilen ve Şiî olduğu etrafında kümelenen suçlamaların ne derece yerinde olduğunu ortaya çıkarmak için, iddiaların deliller ışığında

⁵¹ Bkz. el-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.198.

⁵² Bkz. es-Subkî, *Ṭabaḳātu 'ş-Şāfi'iyyeti'l-Kubrā*, c.4, s.166. El-Hâkim'in bu cüzün başında (s.30) yazdıkları onun nasıl bir bağlamda (Hz. 'Alî'yi ve Ehl-i Beyt'i sevmeyenlerle mücadele esnasında, büyük ihtimalle de Kerrâmîlerle mücadelesinde) bu tür kitapları yazdığını gösteriyor. El-Hâkim'in buradaki açıklamaları aslında *el-Mustedrak*'teki "Feḫā'ilu 'Alî" bábındaki cömert tavrını da kısmen açıklamaktadır. Bunun yanında, Şiî oluşuyla ilgili iddialar yaygınlaşıp kabul gördükçe, muhtemelen buna işaret edebilecek her türlü bilgi kırıntısı bile onun Şiîliği bağlamında anlaşılma/yorumlanmaya başlanmış görünüyor. Hz. 'Alî'nin vasîliği, Hz. Peygamber'in Hz. Huseyn'e düşkünlüğü ile ilgili benzeri aktarımlar da aslında onun Şiî oluşuna delil niteliği taşımaz. Zira benzer rivayetlere eserlerinde yer veren ve Ehl-i Beyt sevgisini dışa vuran Sünnî ulema çoktur. Ve sırf bu tür bilgileri aktardıkları için Şiîlikle itham edilmiş birini bilmiyoruz. Bu nedenle bu bilgiler el-Hâkim'in Şiî olduğuna dair başka sebeplerden oluşmuş kabüllerin teyit edilmesi için gündeme gelmiş, bir kısmının belki hiç bir tarihî gerçekliği olmayan ve daha sonra bu iddiaya eklenmiş "görünür deliller" olması daha makul görünmektedir.

⁵³ Seyyid Muḥsin el-Emîn (ö.1952), *A'yānu 'ş-Şr'a*, tah. Ḥasen el-Emîn (Beyrut Dāru't-Ta'āruf li'l-Matbū'at, 1983), c.9, s.391; 'Alî en-Nemāzî eş-Şāhrūdî, *Mustedrakātu 'İlmi Ricāli'l-Ḥadîṣ* (Kum: Mu'essesetu'n-Neşri'l-İslāmî, 1412), c.7, ss.170-171; Muḥammed Tākî et-Tusterî (ö.1995), *Kāmūsu'r-Ricāl* (Kum: Mu'essesetu'n-Neşri'l-İslāmî, 1410-1424), c.9, s.386.

incelenmesi gerekmektedir. Böylece el-Hâkim'in konumunu belirlemek kolaylaşacaktır.

A. Râfiđilik İthamı

El-Hâkim bazılarınca Râfiđilikle yani aşırı Şîî olmakla itham edilmesine rağmen bu iddiayı teyid edecek bir delil bulmak mükmün olmamıştır. Kanaatimizce onun Âl-i Beyt'e yönelik özel sevgisi çerçevesinde Hz. 'Alî'ye ve diğer aile efradına olan muhabbeti yanında iktidarı ele alış tarzı nedeniyle Hz. Mu'âviye'ye yönelik rezervi, onun hakkında böyle bir iddianın dile getirilmesine neden olmuştur.⁵⁴

Bu nedenle el-Enşârî'nin ilk kez dile getirdiği Râfiđilik suçlaması aşırılık arz etmektedir. Nitekim aynı zat, İbn Mende 'Abdurrahmân b. Muḥammed b. İshâk el-Aşbahânî (ö.470/1078) hakkında da “İslama zararı, yararından fazlaydı” şeklinde bir ifade kullanmış; bunun karşısında İbn Raceb, eğer ‘bu haber *şahîh* ise’ kaydını koyduktan sonra, el-Enşârî gibi insanların, tartışmalı konularda kabul etmedikleri en küçük bir şey gördüklerinde sözün sahibi hakkında hemen olumsuz konuştuklarını belirtmiştir.⁵⁵ Bu da el-Enşârî'nin eleştirilerinde ölçüyü koruyamadığına dair bir işaret olarak kabul edilebilir. Râfiđî suçlamasını dile getiren diğer kimseler için de aynı şeyi söylememiz mümkündür.

Zaten ez-Zehebî de Râfiđilik suçlamasını ağır bularak el-Hâkim hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kesinlikle Râfiđî değildi. Şîilik yapıyordu,”⁵⁶ “Bir parça Şîiliği olmakla birlikte ilim denizlerinden biriydi,”⁵⁷ “Şîiliği azdır,”⁵⁸ “Hz. 'Alî'nin hasımlarına karşı oluşu açıktır. Ancak *Şeyḥayn*'e her halukârda tazim ederdi. Râfiđî değil, Şîiydi,”⁵⁹ “Allah insafli olmayı sever. Adam Râfiđî değildi, sadece Şîiydi,”⁶⁰ “Hayır, adam Râfiđî değildi. Sadece Şîiydi. Hz. 'Alî'yle savaşılanların aleyhindeydi. Ancak biz iki

⁵⁴ Bununla birlikte, tarihi bağlama oturtulduğunda meselenin sadece sevmekle irtibatlı olmadığı ve dönemsel koşullarla da ilintili olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁵ Bkz. 'Abdurrahmân b. Aḥmed İbn Raceb, *Zeylu Ṭabaḳāti'l-Hanâbile*, tah. 'Abdurrahmân b. Suleymân el-'Useymin (Riyad: Mektebetu 'Ubeykân, 2005), c.1, s.51.

⁵⁶ Ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c.17, s.174.

⁵⁷ Ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c.17, s.165.

⁵⁸ Ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c.16, s.358.

⁵⁹ Ez-Zehebî, *Tezḳiratu'l-Huffâz*, c.3, s.1045; *Mizânu'l-İtidâl*, c.3, s.608. İbnu'l-Cezerî de (ö.833/1429) bu hususu dile getirir. Bkz. *Gâyetu'n-Nihâye fî Ṭabaḳāti'l-Kurrâ*, tah. Gotthelf Bergstraesse (Beirut, 2006), c.2, s.163.

⁶⁰ Ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, c.3, s.608.

gruptan da razıyız. Hz. ‘Alī’yi ise düşmanlarından daha çok severiz,”⁶¹ “Onda Şiilik vardı. Mu‘āviye’ye husumeti söz konusuydu.”⁶²

B. Şiilik Meselesi

Hakkında söylenen diğer şeylere eklendiğinde, kuş hadisini kabul etmesi el-Ḥākim’in Şiiliği için bir delil olarak kullanılmaktadır. Ancak dikkatimizi çekmesi gereken bir husus bulunmaktadır. O da el-Ḥākim’in Hz. Ebū Bekr, Hz. ‘Umer ve Hz. ‘Usmān’ın faziletleriyle ilgili olarak da pek çok zayıf hadis rivayet etmiş olduğudur.⁶³ Nitekim ez-Zehebī, onun eserinde “kalbin batıl olduğuna şahadet ettiği yüz kadar hadis bulunmaktadır ... Kuş hadisi bunlara oranla seviye olarak çok yukarıdadır”⁶⁴ demektedir. Dolayısıyla bu hadisin *şihhat* açısından problemlili olan diğer rivayetler arasında değerlendirilmesi ve ona özel bir anlam yüklenmemesi gerekir.

Kuş hadisinin *tarīk*lerini toplamasına gelince; el-Ḥākim bunu ilgi çekici ve dikkatleri toplayıcı bir rivayet olması hasebiyle “tetkik ve öğrenmek amacıyla”⁶⁵ yapmış olabilir. Nitekim hadisçiler dikkat çekici ve ilgiye mazhar olmuş rivayetlerin *tarīk*lerini toplamak amacıyla pek çok çalışmalar yapmışlardır.⁶⁶ Kaldı ki el-Ḥākim’in kuş hadisiyle ilgili (rivayet toplama işi) yaptığını, Ebū Bekr b. Merdüye, Ebū Ṭāhir Muḥammed b. Aḥmed b. Ḥamdān, Ebū Ca’fer b. Cerīr eṭ-Ṭaberī gibi başka müellifler de yapmıştır. Bunun yanında kelamcı el-Ḳāḏī Ebū Bekr el-Bākillānī’nin *sened* ve metin

⁶¹ Ez-Zehebī, *el-Mu‘cemu’l-Muḥtaşş bi’l-Muḥaddişin*, s.303.

⁶² Ez-Zehebī, *el-İber fi Ḥaberi Men Gāber*, tah. Muhammed es-Sa’id Zağlül (Beirut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, tsz), c.1, s.180. Ez-Zehebī’ye gelene kadar el-Ḥākim’in Şif veya Rāfiḏi olduğuyula ilgili anlatılar kartopu misali gittikçe artmış görünüyor. Ez-Zehebī, el-Ḥākim’e yönelik eleştiri dozunu düşürmek ve daha makul bir çizgiye çekmek istemesine rağmen onun “Şif” olduğunu teslim etmektedir. Bu durum, el-Ḥākim’in en azından Şiiliğinin yaygın bir kabul gördüğünü sanki ihsas ettirmektedir. Öte yandan, ez-Zehebī’nin Şiilikten kastının ne olduğu önemlidir. El-Ḥākim’in Ehl-i Beyt sevgisi mi, Hz. ‘Alī’ye ‘aşırı’ muhabbeti mi, Hz. Mu‘āviye karşıtlığı üzerinden bir Şiilik algısı mı, yoksa daha sonra teşekkül eden masum imam düşüncesini tasvip mi? Bu son seçeneği kastetmediği kesindir; ama ez-Zehebī’ye kadar gelen süreçte muhataba ve bağlama göre onun Şif olmağıyla neyin kastedildiği ayrıca dikkate değer bir husustur. Konunun bu yanı müstakil ayrı bir çalışmayı haketmektedir.

⁶³ Ez-Zehebī’nin *Telḥiṣu’l-Mustedrak*’te yaptığı değerlendirmeler ışığında bkz. *el-Mustedrak*, c.3, ss.66, 67, 80, 90, 96, 104, 105, 106-107 (ez-Zehebī’nin görüşleri muhakkik tarafından bu sayfalarda dipnotlar halinde verilmiştir).

⁶⁴ Ez-Zehebī, *Siyeru A’lāmi’n-Nubelā*, c.17, ss.175-176.

⁶⁵ İbn Teymiyye, *Minḥācu’s-Sunneti’n-Nebeviyye*, c.7, s.372; Muhammed b. ‘Abdullah ez-Zerkeşī, *en-Nuket ‘alā Muḥaddimeti İbni’ş-Şalāh*, tah. Zeynu’l-‘Abidin b. Muhammed Belāfiric (Riyad, 1998), c.1, s.328.

⁶⁶ Örnekler: 1) Ebū Nu’aym el-Aşbahānī (ö.430/1038), *Cuz’ Fihī Ṭuruḳu Ḥadīsi inne li’llāhi tis’aten ve tis’ine ismen*; 2) ‘Alī b. el-Mufaḍḍal el-Maḳdisī (ö.611/1214), *Cuz’ Fihī Ṭuruḳu Ḥadīsi ‘Abdirrahmān b. Ebī Leylā ‘an Ka’b b. ‘Ucra fi’ş-Şalāh ‘alā’n-Nebī şallā’llāhu ‘aleyhi ve sellem*; 3) İbn Hacer (ö.852/1448), *Cuz’ fi Ṭuruḳi Ḥadīsi lā tesubbū aṣḥābī*; 4) es-Suyūfī (ö.911/1505), *Cuz’ fi Ṭarīki Ḥadīsi men hafīza ‘alā ummeti’ erba’ine hadīşen*. Günümüzde de kuş hadisinin tahrirciyle ilgili özel bir çalışma yapılmıştır; bkz. Ḥalīfe el-Kevārī, *Cuz’ Fihī Ṭahrīcu Ḥadīsi’l-Ṭayr* (Riyad, 2012).

açısından bu hadis hakkında yazdığı büyük bir cilt olduğundan bahsedilmektedir.⁶⁷

Tüm bunların yanında kuş hadisinin *şihhati* hususunda hadisçiler arasında ortak bir kanaatin olmadığını hatırlamamız gerekir. Örneğin, et-Tirmizî bu hadisi eserine almıştır. Aynı şekilde ez-Zehebî de bütün *tarîk*leri bir araya geldiğinde hadisin bir aslının olduğunun anlaşıldığını, batıl olduğunu düşünmediğini belirtmektedir.⁶⁸ Bu durum, el-Hâkim'i mazur gösterebilecek bir olgu olarak görülebilir.

Şîlik meselesinin yerinde olup olmadığını tespit etmek için birkaç hususu daha dile getirmek gerekmektedir:

i) Şeyhâyn Sevgisi

El-Hâkim'in Râfîdîlik veya Şîlik tarafının olup olmadığını anlamanın en doğru yolu, Hz. Ebû Bekr ile Hz. 'Umer'e yaklaşımının nasıl olduğunu tespit etmektir. Bu yapılırsa, suçlamaların gerçeklik payına ışık tutulmuş olur.

a) Hâkim'in *el-Mustedrak*'indeki bir babın adı şöyledir: "Müminlerin emiri 'Alî b. Ebû Tâlib'in, Ebû Bekr, 'Umer ve 'Uşmân *rağiye'llâhu 'anhum* hakkında uygunsuz şekilde konuşan, başka sahabilere de söven, yakın dostlarından bir grubu yanından uzaklaştırıp terk ettiğinin, onların da ondan koparak Harûrâ'ya yönediklerinin, 'Abdullâh b. el-Kevâ' el-Yeşkurî ile Şebîb b. Ribî et-Temîmî'nin bunlardan olduğunun açıkça beyanı."⁶⁹ El-Hâkim bu başlık altında daha sonra konuyla ilgili *şahîh* olduğunu söylediği rivayeti nakleder. Bu başlık onun Şeyhâyn'e nasıl baktığının net göstergesidir.

b) *El-Mustedrak*'te "Ma'rifetu's-Şahâbe" başlıklı bölüm, Hz. Ebû Bekr'in faziletleriyle başlar.⁷⁰ Ardından gelen bâbın ismi şudur: "Sahabenin Ebû Bekr'e 'Ey Allah Rasûlü'nün halifesi' olarak hitap etmekte icma ettiklerine dair sahabeden gelen *şahîh* rivayetlerin zikri."⁷¹ Bunun ardından faziletlerini ele aldığı ikinci kişi Hz. 'Umer'dir.⁷² El-Hâkim üçüncü olarak Hz. 'Uşmân'ın faziletlerini⁷³ zikreder. Bunları zikrederken, bid'atçilerin Hz.

⁶⁷ Bkz. İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunneti'n-Nebeviyye*, c.7, s.263; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c.7, s.390; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, c.13, s.233; c.17, s.169.

⁶⁸ Bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, c.13, s.233; *Tezkiratu'l-Huffâz*, c.3, s.164. Ayrıca bkz. Hasen 'Abdullâh el-'Acemî, *İrşâdu'l-Hâ'ir ilâ Şihhati Hadîsi't-Tâ'ir*, <http://www.h-alajmi.com/catalog.php?catid=36> (29.3.2016).

⁶⁹ El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.157.

⁷⁰ El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.64.

⁷¹ El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.84.

⁷² El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.86.

⁷³ El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.101.

‘Alī’nin Hz. ‘Uṣmān’ın öldürülmesine yardımcı olduğuna dair haberlerinin yalan olduğunu, aksi haberlerin mütevatir derecesinde olduğunu ifade eder.⁷⁴ Daha sonra Hz. ‘Alī’nin,⁷⁵ ardından da Hz. Fāṭima’nın⁷⁶ ve Hz. Ḥasen ile Hz. Ḥuseyn’in⁷⁷ faziletine dair haberlere yer verir.

Burada dikkat çeken husus, Hz. ‘Alī’ye ayırdığı bölümün diğer üç halifeye göre oldukça fazla olduğudur. Bu, onun Hz. ‘Alī’ye özel bir sevgisi olduğunun göstergesi olabilir. Lakin üç halifenin menakıbını Hz. ‘Alī’den önce zikretmesi, hem el-Ḥākim’in üç halifeye olan saygısını hem de onları Hz. ‘Alī’den daha faziletli kabul ettiğini göstermektedir.⁷⁸

c) Mutekaddimūn Şīler Hz. ‘Alī’yi Hz. ‘Uṣmān’a öncelerler. Oysa el-Ḥākim Ehl-i Sünnet’in yaptığı gibi Hz. ‘Uṣmān’ı Hz. ‘Alī’ye öncelemektedir. Örneğin, el-Ḥākim sahabelerin tabakalarını sayarken ilk sıraya Mekke’de Müslüman olanları koyar ve bunları sayarken “Ebū Bekr, ‘Umer, ‘Uṣmān, ‘Alī ve başkaları” ifadesini kullanır.⁷⁹ Böylece söz konusu isimleri hilafet sırasına ve Ehl-i Sünnet’in tafdilîyet sırasına göre sıralamış olur.

Bu meseleyi değerlendiren İbn Teymiyye şöyle bir mülahazada bulunmaktadır: “El-Ḥākim ile en-Nesā’ī, İbn ‘Abdiberr ve benzeri hadis bilginlerinin Şīliği, ‘Alī’yi Ebū Bekr ile ‘Umer’e üstün tutacak boyuta varmaz. Hadis bilginleri içinde ‘Alī’yi Ebū Bekr ile ‘Umer’e üstün tutan birinin olduğu bilinmemektedir. Bunlar arasında Şīliğin ulaşacağı en üst nokta, Ali’yi ‘Uṣmān’a üstün tutmalarıdır veya onunla savaşımlar hakkında kelimeler ya da faziletlerini dile getirmekten kaçınmaları gibi şeylerdir.”⁸⁰ Kaldı ki el-A’meş, ‘Abdurrazzāk eş-Şan’ānī, İbn Ḥuzeyme, Ebū Ḥātim er-Rāzī’nin de Hz. ‘Alī’yi Hz. ‘Uṣmān’a üstün tuttıkları zikredilmektedir.⁸¹ Ancak el-Ḥākim’in kendi çalışmalarında böyle bir tutum dahi ortaya çıkmamaktadır.

d) Burada konumuz çerçevesinde naklettiği rivayetlerden bazı örnekler zikretmek istiyoruz:

d1) El-Ḥākim, Hz. ‘Ā’iše’den, *ṣaḥīḥ* olduğunu söylediği, fakat ez-Zehebī’nin *munker* saydığı şu hadisi nakletmektedir: “Mescidin binası için

⁷⁴ El-Ḥākim, *el-Mustedrak*, c.3, s.110.

⁷⁵ El-Ḥākim, *el-Mustedrak*, c.3, s.116.

⁷⁶ El-Ḥākim, *el-Mustedrak*, c.3, s.164.

⁷⁷ El-Ḥākim, *el-Mustedrak*, c.3, s.179.

⁷⁸ Dolayısıyla Şīlik iddiasının, eserinde yer verdiği veya dahil etmediği rivayetlerden ziyade, kendi dönemi ve muhataplarıyla olan münasebetlerle ilgili olması daha gerçekçi görünmektedir.

⁷⁹ El-Ḥākim, *Kitābu Ma’rifeti ‘Ulūmi’l-Ḥadīs*, tah. Mu’azzam Ḥuseyn (Medine, 1977), s.22.

⁸⁰ İbn Teymiyye, *Minḥācu’s-Sunneti’n-Nebeviyye*, c.7, s.373.

⁸¹ İbn Hacer, *Tehzību’t-Tehzīb*, c.9, s.30.

ilk taşı [Hz.] Peygamber taşıdı. Sonra Ebū Bekr bir taş, sonra da ‘Uşmān bir taş taşıdı. ‘Yâ Rasûlallah’ dedim, ‘Baksana nasıl da sana yardım ediyorlar?’ [Hz.] Peygamber şöyle dedi: ‘Yâ ‘Ā’işe! Onlar benden sonra halifedirler.’⁸²

d2) El-Hâkim, Hz. ‘Umer’in Hz. Ebū Bekr’e “[Hz.] Peygamber’den sonra insanların en hayırlısı” diye hitap etmesini, onun da Hz. Peygamber’in “Güneş ‘Umer’den daha hayırlı biri üzerine doğmamıştır” sözüyle karşılık vermesini nakletmektedir.⁸³

d3) El-Hâkim’in Hz. ‘Uşmān’ın faziletiyle ilgili olarak *şahîh* dediği, ez-Zehebî’nin ise *da’îf* olduğunu belirttiği bir rivayet şöyledir: Rasûlullah “Herbiriniz kendi denginin yanına gitsin” buyurduktan sonra ‘Uşmān’ın yanına varıp ona sarılır ve şöyle buyurur: “Sen dünya ahiret benim dostumsun.”⁸⁴

e) El-Hâkim, *Kitābu’l-Erbā’în* adlı eserinde Hz. Ebū Bekr, Hz. ‘Umer, Hz. ‘Uşmān’ın faziletleriyle ilgili bir bâb açmıştır. Es-Subkî, el-Hâkim’in ilk üç halifeyi Hz. ‘Alî’den üstün tuttuğuna dair bâbı bu eserde bizzat gördüğünü söylemektedir.⁸⁵

ii) El-Hâkim’in Hz. Mu’âviye’ye Bakışı

El-Hâkim’in nezdinde Hz. Mu’âviye bir sahabi olarak güvenilir, rivayetine itibar edilir biridir. Bundan dolayıdır ki el-Hâkim ondan gelen rivayetlere eserinde yer verir ve onları *şahîh* kabul eder;⁸⁶ *el-Mustedrak*’te onun konumunu küçümseyen bir ifade de kullanmaz. Oysa bir Şî’înin bunları yapması asla beklenmez.

Hz. Mu’âviye’nin faziletleriyle ilgili bir şeyler rivayet etmesi istenmesine rağmen bundan kaçınmasına gelince, İshâk b. Râhûye’den “Mu’âviye b. Ebî Sufyân’ın faziletiyle ilgili *şahîh* bir hadis yoktur” dediğini nakletmesi, el-Hâkim’in kanaatinin de bu yönde olduğunu göstermektedir.⁸⁷ Dolayısıyla bu

⁸² El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.103.

⁸³ El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.101. El-Hâkim hadisi *şahîh* sayarken ez-Zehebî hadis için “mevzu gibidir” ifadesini kullanmaktadır.

⁸⁴ El-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.3, s.104. Naklettiği rivayetleri ölçü alarak ilk üç halifeyi Hz. ‘Alî’ye takdim ettiğine dair güzel bir değerlendirme için bkz. es-Subkî, *Tabakātu’s-Şâfi’iyyeti’l-Kubrâ*, c.4, s.168.

⁸⁵ Bkz. es-Subkî, *Tabakātu’s-Şâfi’iyyeti’l-Kubrâ*, c.4, s.167.

⁸⁶ Bkz. el-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.1, ss.172, 205, 218, 431, 498; c.2, ss.71, 150, 207, 604, 645; c.3, ss.3, 603; c.4, ss.391, 393, 413. Mu’âviye’nin adının geçtiği rivayetler için bkz. c.1, ss.357, 528; c.3, ss.41, 165, 168, 488; c.3, ss.178, 187, 190, 191, 192, 248, 258, 276, 371, 389, 400, 402, 436, 447, 455, 468, 473, 477, 485, 496, 498, 500, 505, 506, 507, 509, 511, 513, 518, 520, 522, 525, 530, 531, 532, 533, 534, 539, 542, 549, 550, 558, 561, 564, 566, 567, 581, 590, 593, 595, 599, 624, 634, 656, 666, 681, 683, 688, 712, 739, 740, 741; c.4, ss.5, 15, 21, 24, 28, 30, 31, 61, 106, 520, 528, 577, 597.

⁸⁷ Bu yaklaşımı başka hadisçilerde görmemiz de mümkündür. En-Nesâî, *Feđâ’îlu’s-Şahâbe*’yi telif ettiği kendisine “Mu’âviye’nin faziletleriyle ilgili rivayet naklemez miydin?” denince, şu cevabı

kabulüne aykırı davranmamış olmaktadır. Kaldı ki Hz. ‘Alī ile savaştığı için kalbinde Hz. Mu‘āviye karşıtı bir düşünce olmuş olsaydı, *el-Mustedrak*’te *Ma‘rifetu’s-Şahābe*⁸⁸ bölümünde Talha b. ‘Ubeydullāh,⁸⁹ ez-Zubeyr b. el-‘Avvām,⁹⁰ el-Muğīra b. Şu‘be,⁹¹ Hz. ‘Ā’işe⁹² ve ‘Amr b. el-‘Ās’ın⁹³ menakıbı için bâblar açmazdı. Üstelik el-Ĥākīm’in Hz. ‘Ā’işe’nin menakıbına başlarken yazdığı ifade dikkat çekicidir: “Kadınlardan menakıb bahsinde ele alacağımız ilk kişi Şiddīk kızı Şiddīka ‘Ā’işe bt. Ebū Bekr *radīye’llāhu ‘anhumādır.*”⁹⁴ Ebū Hurayra’nın menakıbını verirken de el-Ĥākīm onun Hz. Peygamber’in hadislerini ezberlediğini, İslam’ın başlangıcından itibaren hadisleri ezberlemek isteyenlerin ona tabi olduklarını, onun bu işin öncüsü olduğunu belirtmektedir.⁹⁵

Görünen o ki el-Ĥākīm’in Hz. Mu‘āviye’nin faziletine dair rivayetlere yer vermemesinin nedenlerinden birisi, bu konuda *şahīh* hadis bulunmadığını kabul etmesidir. Bununla beraber Hz. Mu‘āviye’nin faziletiyle ilgili hadis rivayet etmenin içinden gelmediğini söylediği de nakledilmektedir. Ancak diğer sahabilerin faziletlerine dair *da‘īf* rivayetlere yer verdiği dikkate alındığında meselenin, Hz. Mu‘āviye’nin faziletiyle ilgili hadislerin *şahīh*liği veya *da‘īf*liğiyle sınırlı olmadığı anlaşılır. Dolayısıyla Hz. ‘Alī ile Hz. Mu‘āviye arasında yaşanan siyasi olaylar nedeniyle, fazilet ile Hz. Mu‘āviye arasına bir mesafe koyduğu kabul edilecek olsa bile, bu durumun onu bir karşıtlığa sevk etmediği aşikardır.

3. Hz. ‘Alī’nin Vasî Olması Meselesi

Ez-Zehabī, el-Ĥākīm’den onun “‘Alī vasîdir” dediğini aktarmaktadır; lakin bu bilgiyi verirken hem sözün *senedini* zikretmemekte hem de el-Ĥākīm’in bunu nerede dediğini belirtmemektedir. Ayrıca el-Ĥākīm’in bu rivayeti nakletmiş olması pek mümkün gözükmemektedir. Zira Hz. Ebū Bekr, Hz. ‘Umer ve Hz. ‘Usmān’ın hilafetini benimsemiş ve menakıplarında naklettiği rivayetlerle bunu kabul ettiğini ortaya koymuş, hem bu sahabilerin hem de diğerlerinin rivayetlerini eserine alıp bunlarla amel edilmesi

verir: “Neyi rivayet edecektim, ‘Allahım! Onun karnını doyurma’ rivayetini mi?” bkz. ez-Zehabī, *Siyeru A‘lāmi’n-Nubelā*, c.14, s.129.

⁸⁸ El-Ĥākīm, *el-Mustedrak*, c.3, s.64.

⁸⁹ El-Ĥākīm, *el-Mustedrak*, c.3, s.415.

⁹⁰ El-Ĥākīm, *el-Mustedrak*, c.3, s.405.

⁹¹ El-Ĥākīm, *el-Mustedrak*, c.3, s.505.

⁹² El-Ĥākīm, *el-Mustedrak*, c.3, s.5.

⁹³ El-Ĥākīm, *el-Mustedrak*, c.3, s.512.

⁹⁴ El-Ĥākīm, *el-Mustedrak*, c.4, s.5.

⁹⁵ Bkz. el-Ĥākīm, *el-Mustedrak*, c.3, s.585. Ayrıca bkz. Lucas, “‘Al-Ĥākīm al-Naysābūrī and the Companions of the Prophet ...,” ss. 236, 238, 242.

gerektiğini göstermiş olan el-Ḥākim'in böyle bir rivayet nakletmiş olması pek makul görünmemektedir.

El-Mustedrak'te, babasının şehid edilmesi üzerine irad ettiği konuşmasında Hz. Ḥāsen'in "Ben vasînin oğluyum" dediğini nakletmesine ve bu rivayetin *şihhati*yle ilgili bir değerlendirme yapmayışına⁹⁶ gelince, bu durumun ilk üç halifenin faziletine dair naklettikleriyle, Hz. Muâviye'ye karşı takındığı mutedil tavırla bir çelişki arz ettiği ortadadır. Söylenebilecek en makul söz, Hz. Ḥāsen'in faziletleri bağlamında naklettiklerine tesâhül gösterip bu rivayete de yer açmış olduğudur.

4. El-Ḥākim'in Hz. Ḥuseyn ile İlgili Mersiye Okuması

Bu hususu Şifliğiyle ilintilendiren İbn Keşîr'in kendisinin de söylediği gibi pekçok insan bu hususta mersiye okumuştur.⁹⁷ Ayrıca Hz. Ḥuseyn için üzülmek sadece Şiflere has bir durum değildir. Dolayısıyla İbn Keşîr'in onun mersiye okumasını Şiflikle ilintilendirmesinin el-Ḥākim'e yöneltilen Şiflik ithamından kaynaklandığını söylememiz mümkündür. Esasında onun Hz. Ḥuseyn'in öldürülmesiyle ilgili özel bir çalışma yapması da bu çerçevede değerlendirilebilir. Zaten Sünnî bazı âlimler de bu hususta müstakil eser kaleme almış⁹⁸ ve genel İslam tarihi kitaplarında bu olaya geniş yer ayırmışlardır. Çünkü Hz. Peygamber'in torununun öldürülmesi bütün İslam ümmetinin edebiyatında etki bırakmıştır. Ancak yine de bu durum el-Ḥākim'in Ehl-i beyt'e karşı daha içten ve derûnî bir yaklaşıma sahip olduğuna işaret etmektedir.

5. El-Ḥākim'in Bazı Raviler Hakkındaki Değerlendirmeleri

El-Ḥākim'in bazı raviler hakkında onların Râfîdî veya Şîî oldukları şeklinde değerlendirmelerde bulunduğu nakledilmektedir. Bu durum onun aynı şekilde itham edilmesi hakkında kuşkular uyandırmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse:

⁹⁶ Bkz. el-Ḥākim, *el-Mustedrak*, c.3, ss.188-189. Ez-Zehabî *şahih* olmadığını belirtir. Ayrıca bkz. Muḥammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletu'l-Eḥâdîsi's-Şahîha ve Şey' min Fikihihâ ve Fevâ'idihâ* (Riyad, 1991), c.5, ss.662-663 (no.2496).

⁹⁷ Bkz. İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c.6, s.261; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*, c.6, ss.447-449; Rıza Kurtuluş, "Arap Edebiyatında Kerbelâ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, ss.272-273 ("Kerbelâ" maddesi içinde); "Fars Edebiyatında Kerbelâ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, ss.273-274 ("Kerbelâ" maddesi içinde); Mustafa Uzun, "Türk Edebiyatında Kerbelâ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, ss.274-275 ("Kerbelâ" maddesi içinde); Şeyma Güngör, "Maktel-i Hüseyin," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.27, ss.456-457; Ali Aksu, "Kerbela Literatürü," Alim Yıldız (ed.), *Çeşitli Yönleriyle Kerbela* (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010) içinde, c.2, ss.341-376.

⁹⁸ Örneğin, et-Taberânî, Süleymân b. Aḥmed, *Maktelu'l-Huseyn b. 'Alî b. Ebî Tâlib* (Kuveyt: Dâru'l-Evrâd, 1992).

a) Kendisinden hadis rivayet ettiği Ebū Bekr Aḥmed b. Muḥammed el-Kūfī hakkında “Rāfiḍīdir, *siḳa* değildir” demiştir.⁹⁹

b) Telīd b. Suleymān el-Muhāribī hakkında “[benimsediği] mezhebi kötüdür” demiştir.¹⁰⁰ Aḥmed b. Ḥanbel aynı kişiyle ilgili olarak onun Şiî mezhebinden olduğunu söylemiş ve onun hakkında bir beis görmemişti.¹⁰¹ Ebū Dāvūd da onun habîs bir Rāfiḍī olduğunu belirtmiştir.¹⁰² Bu da el-Ḥākim’in Telīd’in Şiîliğinden bahsettiğini göstermektedir.

c) El-Ḥākim, Ebū’l-Cārūd Ziyād b. el-Munzir el-Kūfī hakkında “kötü niyetli (*radī*) biridir” ifadesini kullanmıştır.¹⁰³ Bu kişi, Zeydiyye’nin Rāfiḍilik’e en yakın gruplarından olan Cārūdiyye’nin kendisine nispet edildiği kişidir. Bunlar Hz. Ebū Bekr ile Hz. ‘Umer’e cephe almışlar, hilafetin Hz. Fāṭima’nın soyunda olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁰⁴ Nitekim İbn Hibbān da Ziyād’ın Rāfiḍī olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁵

d) El-Ḥākim, rivayetlerinin kabul edilip edilmeyeceği ihtilafli olan bid’at ehli kimselerden bahsederken, rivayetlerinde doğru sözlü oldukları takdirde muhaddislerin çoğunun bu kişilerin naklettikleri hadisleri kabul ettiklerini belirtir. Ardından örnek olarak, Rāfiḍilikle suçlanan aşırı Şiîler ‘Abbād b. Yaḳūb er-Ravācinī¹⁰⁶ (ö.250/864-65) ile ‘Ubeydullāh b. Mūsā el-‘Absī’yi¹⁰⁷ (ö.213/838) ve başka kişileri zikreder;¹⁰⁸ ancak örneğin ‘Ubeydullāh’ın *ḡuluvv* ile meşhur olduğunu belirtir.¹⁰⁹ Bu ifadelerine bakıldığında, el-Ḥākim’in Rāfiḍilikle ve Şiîlikle suçlanmasının haksızlık olduğu anlaşılmaktadır.

Es-Seḥāvī (ö.902/1497), el-Ḥākim’in tesāhül göstererek eserine pek çok *mevḍū* hadis aldığını, bunları ya itham edilmiş olduğu Şiîlik taassubundan

⁹⁹ Ez-Zehebī, *Mizānu’l-İtidāl*, c.1, s.139; İbn Hacer, *Lisānu’l-Mizān*, c.1, s.268.

¹⁰⁰ El-Ḥākim, *el-Medḥal ilā’ş-Şaḥīḥ*, tah. Rabī’ b. Hādī ‘Umeyr el-Medḥalī (Beyrut, 1984), s.125.

¹⁰¹ Bkz. Aḥmed b. Ḥanbel, *Min Kelāmi Aḥmed b. Ḥanbel fī ‘İleli’l-Ḥadīs ve Ma’rifeti’r-Ricāl*, tah. Şubḥī el-Bedrī es-Sāmerrā’ī (Riyad, 1409), s.86.

¹⁰² Bkz. el-‘Acurrī, *Su’ālātu Ebī ‘Ubeyd el-‘Acurrī*, c.2, s.287.

¹⁰³ El-Ḥākim, *el-Medḥal ilā’ş-Şaḥīḥ*, s.139.

¹⁰⁴ Bkz. el-Mizzī, *Tehzību’l-Kemāl fī Esmā’i’r-Ricāl*, c.9, s.519; İbn Hacer, *Tehzību’l-Tehzīb*, c.3, s.333.

¹⁰⁵ Bkz. Ebū Ḥātim el-Bustī İbn Hibbān, *Kitābu’l-Mecrūḥin*, tah. Maḥmūd İbrāhīm Zāyed (Beyrut, 1992), c.1, s.306.

¹⁰⁶ Bkz. İbn Ebī Ḥātim, *Kitābu’l-Cerḥ ve’l-Ta’dīl* (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1952), c.3, s.1048; İbnu’l-Cevzī, *Kitābu’l-Du’āfā’ ve’l-Metrūkīn*, tah. Ebū’l-Fidā’ ‘Abdullāh el-Kādī (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1986), c.2, s.77. Şiîlikte *ḡālī* olanlardan olduğu belirtilmektedir. Bkz. İbn Ebī Ḥātim, *Kitābu’l-Cerḥ ve’l-Ta’dīl*, c.3, s.1048.

¹⁰⁷ Bkz. İbn Hibbān, *Kitābu’ş-Şikāt*, c.7, s.152; ez-Zehebī, *Tezkiratu’l-Huffāz*, c.1, s.259.

¹⁰⁸ Bkz. el-Ḥākim, *el-Medḥal ilā’ Kitābi’l-İklīl*, tah. Fu’ād ‘Abdulmun’im Aḥmed (İskenderiye, tsz), s.49.

¹⁰⁹ Bkz. el-Ḥākim, *el-Medḥal ilā’ Kitābi’l-İklīl*, s.49.

ya da başka bir sebepten dolayı yaptığını söyler.¹¹⁰ Verdiğimiz bilgiler ışığında bu yaklaşımın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca el-Hâkim'in teşâhülü sadece belli bir alanda değildir. Kitabının tamamında bu durum görülebilir. Es-Sehâvî'nin bu ithamında el-Hâkim'le ilgili söylentilerin etkisinin olduğu aşikârdır. Nitekim es-Sehâvî'nin sözünü değerlendiren el-Mu'allimî (ö.1386/1966) şunu söylemektedir: “[Hz. ‘Alî’yi öven zayıf rivayetlere yer vererek] Şîilik yapmakta bir beis görmüyorum. Zira Şeyhâyn [Hz. Ebu Bekr ve ‘Umer] ve diğer sahabilerin faziletlerinde de teşâhül göstermektedir.”¹¹¹

6. Kendi Çalışmaları Işığında el-Hâkim

Şahîhayn'ın tahrîc etmediği *şahîh* hadisleri toplamak amacıyla büyük bir uğraş veren, bunun yanında hadis ilimlerine yönelik *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*'i yazmış, sünnete uymak gerektiğiyle ilgili pek çok hadisi *el-Mustedrak*'ine almış olan¹¹² bir insanın Şîilikle suçlanması aşırı bir itham olarak durmaktadır. Ayrıca Şâfiî mezhebine müntesip oluşu¹¹³ ve İmâm eş-Şâfiî'nin faziletlerine dair bir eser yazmış olması da¹¹⁴ bunu teyit etmektedir.¹¹⁵

7. Mûteahhirûn Şîî Terâcim Kitaplarında el-Hâkim'in Zikredilmesi

El-Hâkim, Ehl-i Sünnet nezdinde hadis alanında büyük bir otorite kabul edilmesine ve yapılan çalışmalarda kendisinden bahsedilmesine karşın mutekaddimûn Şîî rical kitaplarında ondan bahsedilmez. Nitekim muasırımız eş-Şâhrûdî, el-Hâkim'in terceme-i halinde şöyle der: “Onu zikretmediler.”¹¹⁶

Sonraki dönemlerde Şîî rical çalışmalarında el-Hâkim'i zikredenlerin, Sünnî kitaplardaki ithamları ve el-Hâkim'in Şîiliği için delil olarak kullanılan hususları görerek bunu yaptıkları anlaşılmaktadır. Yoksa ellerinde Sünnî kaynaklarda zikredilenin ötesinde bir bilgi yoktur. Esasında onlar da onun Sünnî olduğu konusunda şüphe taşımamaktadırlar.¹¹⁷

¹¹⁰ Ebû'l-Hayr Muḥammed b. 'Abdurrahmân es-Seḥâvî, *Fethu'l-Muḡîṣ bi-Şerḥi Elfıyeti'l-Hadîs li'l-İrâkî*, tah. 'Alî Hüseyin 'Alî ([Beyrut?]: Dâru'l-İmâm eṭ-Ṭaberî, 1992), c.1, s.35.

¹¹¹ El-Mu'allimî, *et-Tenkîl*, c.2, s.690.

¹¹² Bkz. el-Hâkim, *el-Mustedrak*, c.1, ss.172, 175, 599.

¹¹³ Bkz. es-Subkî, *Ṭabaḳātu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ*, c.4, s.155.

¹¹⁴ Bkz. ez-Zehabî, *Tezḳiratu'l-Huffâz*, c.3, s.162.

¹¹⁵ El-Hâkim'in yaşadığı Horasan bölgesi, dönem itibarıyla Şâfiî olanların Şîilikle itham edilmelerini kolaylaştıran bir ortama sahiptir. Bu yüzden el-Hâkim'in Şâfiî olması, bugünden bakıldığında, onun Şîî olmadığını teyit eden bir delil olarak anlaşılabilir; ancak o dönemdeki Şâfiî algısı ve konumlandırması dikkate alındığında, bu o kadar mümkün görünmemektedir.

¹¹⁶ 'Alî en-Nemâzî eş-Şâhrûdî, *Mustedrakātu 'İlmi Ricâli'l-Hadîs*, c.7, s.170.

¹¹⁷ Bkz. Râmî Yüzbeḳî, *el-Veddâ'ün ve Eḥâdîsuhumu'l-Mevḏû'a min Kitâbi'l-Ġadîr li'ş-Şeyḫ el-Emînî* (Kum: Merkezu'l-Ġadîr li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, tsz), ss.7, 61.

Nitekim son dönemlerde çalışmaları yayınlanan bazı Şîî bilginlerin el-Hâkim'i Şîî olarak görmeyişleri de konumuz açısından dikkat çekicidir. Nitekim el-Milânî şöyle demektedir: “Şayet Hâkim Şîî hatta Râfiđî olmuş olsaydı, bu onun güvenilirliğine, büyüklüğüne ve hadiste imam oluşuna bir zarar vermezdi. Kaldı ki o Ehl-i Sünnet'in büyüklerinden, önemli şahsiyetlerinden, önde gelen âlimlerinden ve otoritelerindedir.”¹¹⁸

Es-Subhânî de el-Hâkim'in *dirâyetü'l-hadîs* alanında ilk çalışma yapan Şîîlerden olduğunu söyleyerek Şîîlerin bu alanda Ehl-i Sünnet'ten önce eser yazmaya başladıklarını iddia edenlere karşı şöyle der: “Bu alanda ilk müelliflerden olması bir tarafa Şîîlerden eser yazan kimselerden sayılması da bize göre doğru değildir.”¹¹⁹

Olaya farklı bir bakış açısıyla bakan Tehrânî, İbn Teymiyye üzerinden konuyu şöyle ele alır: “İbn Teymiyye'nin de onun Şîî olduğunu söylediği nakledilir. Fakat pek çok bilgin, bu kimselerin onu Şîîlikle suçlamasının ardında, onun *el-Mustedrak*'inde ve diğer çalışmalarında zikrettiği ve Sünnîlerin inançlarına aykırı olan şeylerle Şîîlerin ihticac etmelerini engelleme çabası olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu uzak bir ihtimal değildir, bunu bir tetkik et.”¹²⁰

5. Değerlendirme

Kuş rivayetine yer vermesi, Hz. Huseyn için mersiye ve kitap yazması, Hz. Mu'âviye'ye karşı mesafeli duruşu ve kendisiyle ilgili anlatılanlar bir araya getirildiğinde, el-Hâkim hakkında Râfiđî veya Şîî olabileceği şeklinde zihinlerde bir şüphe uyanmaktadır. Ancak bunları karşıt delilleri ile birlikte incelediğimizde, el-Hâkim'in Râfiđî oluşu bir yana Şîî olduğunu söylemenin bile mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü onun ilk üç halifeyi öncelediğine dair elimizde yeterli delil vardır. Bunun yanında Hz. Mu'âviye

¹¹⁸ 'Alî el-Huseynî el-Milânî, *Nefehâtu'l-Ezhâr fî Hulâsati 'Abakâti'l-Envâr* (Kum: Merkezi Tahkîk ve Tercüme ve Neşru Âlâ', 1381-1423), c.14, s.160.

¹¹⁹ Ca'fer es-Subhânî, *Uşûlu'l-Hadîs ve Ahkâmuhu fî 'İlmi'd-Dirâye* (Beyrut, 2012), s.11. Konuyu teyid için Şîî bilginlerden birkaç nakil daha yapmak yerinde olur: 1) Huseyn Ma'tûk: “El-Hâkim'in Şîîlikle keza onların ifadesine göre Râfiđîlikle suçlanması hiç şüphe yok ki aslı olmayan ve doğru olmayan bir iddiadır. Öncelikle, El-Hâkim'in maruf olan durumu Ehl-i Sünnet'ten ve onların bilginlerinden hatta büyük imamlarından biri olduğudur...” el-Ma'tûk, *el-İnsâf fî Mesâ'ili'l-Hilâf* (Kuveyt, 2005), c.1, s.44; 2) Ebû'l-Fađl Hâfizyân el-Bâbulî, el-Hâkim'in Şîî olabileceğini kabul etmeyerek şöyle der: “El-Hâkim'in Şîa mezhebine mensup olduğu meselesinin üzerinde ittifak sağlanmış bir husus olmadığını belirtmek gerekir. Bu hususta şüpheler bulunmaktadır.” Bkz. el-Bâbulî, *Rasâ'il fî Dirâyeti'l-Hadîs* (Kum: Dâru'l-Hadîs, 1423), c.1, s.14; 3) Şâmir Hâşim Habîb el-'Amîdî de el-Hâkim'in Şîîliği meselesini değerlendirirken şöyle der: “El-Hâkim'in durumu Şîa ile diğerleri arasında tartışmalıdır. Hakkında söylenenler çok olmasına ve *el-Mustedrak*'inin içeriği *teşeyyu'u* benimsemediğini göstermesine karşın iki fırkadan birine mensup olduğu sabit olmamıştır.” El-'Amîdî, “Târîhu'l-Hadîs ve 'Ulûmihi,” *Turâşunâ* 47-48 (1417 H), s.248.

¹²⁰ Âgâ Buzurg et-Tahrânî, *ez-Zer'ca ilâ Teşânifi ş-Ş'ra* (Beyrut: Dâru'l-Ađvâ', 1983), c.2, s.199.

ile Hz. 'Alî karşıtı olduğu bilinen sahabilerden gelen rivayetlere de kitabında yer vermektedir. Bunlara bakarak her alanda olduğu gibi faziletler konusundaki rivayetlerde de oldukça mütesahil olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sonuç olarak her iki taraf için de elverişli deliller bir araya getirildiğinde onunla ilgili söylenebilecek söz şu olabilir:

Fars kökenli olması ve Şîî nüfusun fazla olduğu bir coğrafyada yaşamış olması hasebiyle el-Hâkim'in Ehl-i Beyt'e muhabbeti fazla idi. Bu sevgi, onun Şîî olduğunu gösterecek bir delil olmasa da klasik dönemlerde Ehl-i Beyt'e yönelik sevgi izharı, Şîilik olarak algılanmaktaydı ve bu durum sadece ona mahsus bir hâl değildir. Zaten Sünnî gelenek ona yöneltilen suçlamalara fazla itibar etmemiş ve *el-Mustedrak*'ine hak ettiği değeri vermiş, suçlamalara bakarak kitabını bir kenara bırakmamıştır. Başka bir açıdan bakıldığında ise ders verdiği camideki kürsüsü kırılarak evinden dışarı çıkmasına engel olunması gibi çeşitli tehdit ve baskılara maruz kalmasına rağmen Hz. Mu'âviye'nin faziletine dair rivayet nakletmemekte direnmiş olması, el-Hâkim'in bu hususta geri adım atmamış olması, dikkate değer bir tavır olarak yorumlanabilir.

Ayrıca el-Hâkim'in yaşadığı dönemin sosyo-politik olaylarına yakından bakıldığında, onun karşı karşıya kaldığı suçlamaların bu olaylardan bağımsız olmadığı görülebilmektedir. Zira el-Hâkim'in yaşadığı Hicrî 4. ve 5. asırlarda Nisâbü'r, Horasan ve Mâverâunnehir bölgeleri, değişik dinî ve fikrî hareketliliklerin yoğun olduğu, bundan dolayı da mezhebî kimliklerin bazen siyasi denge arayışları çerçevesinde manipüle edildiği veya kullanıldığı bir coğrafyadır. Bu dönemdeki Nisâbü'r ve Horasan bölgesinde Sünnî ulema tabakasının Hanefiler ve Şâfîiler şeklinde iki ana kesimden oluştuğu söylenebilir. Ne var ki dönemin siyasi ve dinî yapısına bakıldığında Şâfîilik ve Hanefilik fikhî mezhep kimliğini aşan, iki ayrı itikadî tarafı da ifade edebiliyordu.¹²¹ Dolayısıyla Gazneli Sultan Maḥmūd, Şîî, İsmâîlî ve Mu'tezilî fikirlere karşı Sünnilik'e destek verirken, dolaylı olarak Hanefî olan Kerrâmîlere de destek vermiş olmaktadır.¹²² Çünkü Kerrâmîlerin daha çok mücadele ettikleri kesim Şîîler idi ve onların Gazneli Sultan Maḥmūd tarafından Şîî tehdide karşı bir denge unsuru olarak konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Gaznelilerin siyasi rakibi ve hasmı olan Buveyhîler, Horasan'da ve Nisâbü'r'da Mu'tezile'ye ve Şîilik'e destek vermekteydiler. Nisâbü'r'da Şâfîî birinin, Şîî olmasa bile Ehl-i Beyt

¹²¹ Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik Maturidilik İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), s.78.

¹²² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Richard W. Bulliet, *The Patricians of Nishapur: A Study in Medieval Islamic Social History* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1972).

vurgusunu ön plana çıkartması dahi,¹²³ onun, Hanefî-Kerrâmîler tarafından Şîilikle/Râfîdîlikle itham edilmesine kolaylıkla imkan sağlayabilmekteydi.

Üstelik el-Hâkim'in Hz. Mu'âviye'nin faziletiyle ilgili rivayet nakletmesine yönelik baskılara dair es-Sulemî'den aktarılan bilgileri de bu sosyo-politik arka plandan bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Es-Sulemî'nin bizzat şahit olduğu bu olay eğer doğru ise, el-Hâkim'in karşısındaki muhalif grubun Kerrâmîler olması muhtemelen tesadüfi değildir ve el-Hâkim'in dönemindeki mezhebî çatışmayı ve psikolojiyi yansıtmaya yönüyle önemli ipuçları taşımaktadır. Belli ki el-Hâkim henüz hayatta iken, Kerrâmîler, onu evinde muhasara ve baskı altına alacak kadar yakından takib ediyorlardı. Bu mücadelede Kerrâmîlerin, el-Hâkim'in Şîî olup olmadığını Mu'âviye üzerinden test etmeye, tabir yerindeyse, onu köşeye sıkıştırmaya kalkışmış olmaları anlamlıdır. Kerrâmîler muhaliflerinin Şîî olup olmadıklarını sorgularken Hz. Mu'âviye'nin faziletini bir turnusol kağıdı gibi kullanmış olmaları çok muhtemeldir. El-Hâkim'in bu psikolojik harpte onlardan neden hazzetmediği de az çok anlaşılır gözükmektedir.

Bu noktada şu ihtimalin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir: el-Hâkim aslında kendisini hiçbir zaman Şîî olarak kabul etmedi ve esasında Sünnî yaklaşıma sahip olduğunu göstermeye çalışıyordu. Fakat diğer taraftan kendisinde Ehl-i Beyt ve Hz. 'Alî sevgisi çok belirgindi ve onun bu sevgisi, muhaliflerine karşı yürüttüğü mücadelesini zorlaştırıyordu ve bu noktada ikna ediciliğini zayıflatıyordu. Kerrâmîler ise olayı “şayet iddia ettiğin gibi Şîî değil isen, Hz. Mu'âviye'nin faziletleriyle ilgili hadisler nakledersen, böylece senin Şîî olmadığına ikna oluruz” raddesine getirmiş oldukları düşünülebilir. Böyle bir zeminde el-Hâkim'in, söz konusu 'anlamsız' baskı ve talepleri nedeniyle onların isteklerine boyun eğmemeye çalışması kuvvetle muhtemeldir. Bu yönüyle el-Hâkim'in “İçimden gelmiyor, içimden gelmiyor!” ifadesinin, “Hz. Mu'âviye'nin faziletiyle ilgili hadisler çok zayıf, bu yüzden ben bu tür hadisleri rivayet edemem” anlamında olmadığı söylenebilir. Aksine bu son sözülle, “Ben bu Kerrâmîlerin tehdit, baskı ve dayatmalarıyla hareket etmem; onlar istedi diye Hz. Mu'âviye'nin faziletleriyle ilgili hadis yazacak veya rivayet edecek biri değilim!” demek istemiş olması daha makul gelmektedir. Onun bu tavrının anlaşılmasında Hanefî Kerrâmîlere karşı el-Hâkim'in Şâfîî bir kadı olduğu gerçeği de ayrıca dikkate alınmalıdır.

¹²³ Üstelik bu durum sadece el-Hâkim'e özgü de değildir ve Ehl-i Beyt vurgusunun Şafîî gelenekte İmâm eş-Şâfî'î'den itibaren var olduğu, bunun özellikle Sufî Şafîîlerde daha da belirgin hale geldiği bilinmektedir. Ne var ki bunu doğrudan bir Şîilik olarak nitelendirebilmek mümkün değildir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik Maturidilik İlişkisi*, ss.62-67.

KAYNAKÇA

- el-'Acemī, Ḥasen 'Abdullāh. *İrşādu'l-Ḥā'ir ilā Şihhati Hadīsi't-Ta'ir* (<http://www.h-alajmi.com/catalog.php?catid=36>).
- el-Ācurrī, *Su'ālātu Ebī 'Ubeyd el-Ācurrī Ebā Dāvūd Suleymān b. el-Eş'aş es-Sıcistānī*. Tah. 'Abdul'azīm 'Abdul'alīm el-Bestevī. Beyrut: Mu'essesetu'r-Rayyān, 1997.
- Aḥmed b. Ḥanbel. *Min Kelāmi Aḥmed b. Ḥanbel fī 'İleli'l-Hadīs ve Ma'rifeti'r-Ricāl*. Tah. Şubḥī el-Bedrī es-Sāmerrā'ī. Riyad: Mektebetu'l-Ma'ārif, 1409.
- Aksu, Ali. "Kerbela Literatürü," Alim Yıldız (ed.), *Çeşitli Yönleriyle Kerbela*, 3 c. (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010) içinde, c.2, ss.341-376.
- el-'Amīdī, Şāmīr Hāşim Ḥabīb. "Tārīḫu'l-Ḥadīs ve 'Ulūmihi," *Turāşunā* 47-48 (1417 H) ss.194-267.
- el-Bābulī, Ebū'l-Faḍl Hāfīzyān. *Ras'āl fī Dirāyeti'l-Ḥadīs*. 2 c. Kum: Dāru'l-Ḥadīs, 1424.
- Bulliet, Richard W. *The Patricians of Nishapur: A Study in Medieval Islamic Social History*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1972.
- el-Elbānī, Muḥammed Nāşiruddīn. *Silsiletu'l-Eḥādīsi's-Şaḥīḫa ve Şey' min Fikhihā ve Fevā'idihā*. 4 c. Riyad, 1991.
- el-Emīn, Seyyid Muḥsin. *A'yānu's-Şī'a*. Hrz. Ḥasen el-Emīn. 11 c. Beyrut: Dāru't-Ta'āruf li'l-Matbū'āt, 1983.
- Güngör, Şeyma. "Maktel-i Hüseyin," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.27, ss.456-457.
- el-Ḥākīm en-Neysābūrī, Muḥammed b. 'Abdullah. *Feḍā'ilu Fāḫimetu'z-Zehra*. Tah. 'Alī Riḍā b. 'Abdullāh b. 'Alī Riḍā. Kahire: Dāru'l-Furḳān, 2008.
- , *Kitābu Ma'rifeti 'Ulūmi'l-Ḥadīs*. Tah. Mu'azzam Ḥuseyn. Medine: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, 1977.
- , *el-Medḫal ilā Kitābi'l-'İklīl*. Tah. Fu'ād 'Abdulmun'im Aḥmed. İskenderiye: Dāru'd-Da've, tsz.
- , *el-Medḫal ilā's-Şaḥīḫ*. Tah. Rabī' Hādī 'Umeyr el-Medḫalī. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 1984.
- , *el-Mustedrak 'alā's-Şaḥīḫayn*. Tah. Muştafā 'Abdulkādir 'Aḫā, 4 c. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990.
- , *Tārīḫu Neysābūr Ṭabakātu Şuyūḫi'l-Ḥākīm*. Tah. Māzin b. 'Abdurrahmān el-Buḫşālī el-Beyrūtī. Beyrut: Dāru'l-Beşā'iri'l-İslāmiyye, 2006.
- el-Ḥaḫīb el-Bağdādī, Ebū Bekr Aḥmed b. 'Alī. *Tārīḫu Bağdād*. 19 c. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, tsz.
- İbn 'Asākir, Ebū'l-Ḳāsim 'Alī b. Ḥasen. *Tārīḫu Medīneti Dimeşek*. Tah. Ebū Sa'īd el-'Amravī. 80 c. Beyrut: Dāru'l-Fikr, 1995-2000.
- İbn Ebī Ḥātīm, 'Abdurrahmān b. Muḥammed b. Ebī Ḥātīm er-Rāzī. *Kitābu'l-Cerḫ ve't-Ta'dīl*. 9 c. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1952.
- İbn Ḥacer el-'Asḳalānī, Aḥmed b. 'Alī. *Lisānu'l-Mīzān*. 6 c. Beyrut: Mu'essesetu'l-A'lemī li'l-Matbū'āt, 1986.
- , *Ta'cīlu'l-Menfa'a bi-Zevā'idi Ricāli'l-E'immeti'l-Erba'a*. Tah. İkrāmullāh İmdādu'l-Ḥaḫḫ. 2 c. Beyrut: Dāru'l-Beşā'iri'l-İslāmiyye, 1996.

- . *Tehzību't-Tehzīb*. Tah. Muştafā 'Abdulkādir 'Atā. 12 c. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Hıbbān, Ebū Hātım el-Bustī. *Kitābu'l-Mecrūhīn*. Hrz. Maħmūd İbrāhīm Zāyed. 3 c. Beyrut, 1992.
- . *Kitābu's-Şikāt*. 9 c. Beyrut: Dāru'l-Fikr, [1988].
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebū 'Abdullāh Muħammed b. Ebū Bekr. *el-Furūsiyye*. Hrz. Semīr Huseyn el-Halebī. Tanta: Dāru's-Saħābe, 1991.
- İbn Keşīr, Ebū'l-Fidā' İsmā'ıl b. 'Umer. *el-Bidāye ve'n-Nihāye*. Tah. 'Alī Şīrī. 14 c. Beyrut: Dāru İhyā'i't-Turāşī'l-'Arabī, 1988.
- İbn Raceb, 'Abdurrahmān b. Aħmed. *Zeylu Tabakāti'l-Hanābile*. Tah. 'Abdurrahmān b. Suleymān el-'Uşeymīn. 5 c. Riyad, 2005.
- İbn Teymiyye, Takıyyuddīn Aħmed. *Mecmū'u Fetāvā Şeyhi'l-İslām Aħmed İbn Teymiyye*. Cem' ve tertīb: 'Abdurrahmān b. Muħammed el-'Aşimī. 37 c. Riyad: Maṭābi'ur-Riyād, 1991.
- . *Minħacu's-Sunneti'n-Nebeviyye fī Naħdi Kelāmi's-Şī'ati ve'l-Kaderiyye*. tah. Muħammed Raşād Sālim. 9 c. Riyād: Cāmi'atu'l-İmām Muħammed b. Su'ūd el-İslāmiyye, 1986.
- İbnu'l-Cevzī, Ebū'l-Ferac 'Abdurrahmān. *el-İlelu'l-Mutenāhiye fī'l-Eħādīşī'l-Vāhiye*. Tah. İrşādu'l-Haħķ el-Eşerī. 2 c. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- . *Kitābu'd-Du'afā' ve'l-Metrūkīn*. Tah. Ebū'l-Fidā' 'Abdullāh el-Kāđī. 3 c. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.
- . *Kitābu'l-Mevđū'āt*. Tah. 'Abdurrahmān Muħammed 'Uşmān. 3 c. Beyrut: Dāru'l-Fikr, 1983.
- . *el-Muntazam fī Tārīhi'l-Umem ve'l-Mulūk*. Tah. Muħammed 'Abdulkādir 'Atā ve Muştafā 'Abdulkādir 'Atā. 18 c. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnu'l-Cezerī, Muħammed b. Muħammed. *Ġāyetu'n-Nihāye fī Tabakāti'l-Kurrā'*. Hrz. Gotthelf Bergstraesse. 2 c. Beyrut, 2006.
- İbnu'l-Vezīr, Muħammed b. İbrāhīm el-Kāsimī. *er-Ravđu'l-Bāsim fī'z-Zebbi 'an Sunneti Ebī'l-Kāsim*. Tah. 'Alī b. Muħammed el-'Umrān. 2 c. Mekke: Dāru 'Aleml-İlmiyye, 1419.
- Kalaycı, Mehmet. *Tarihsel Süreçte Eşarilik Maturidilik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hākim en-Nisābūrī," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, ss.190-193.
- el-Kazvīnī, Ebū Ya'lā Ĥalīl b. 'Abdullāh. *el-İrşād fī Ma'rifeti Ulemā'ı'l-Ĥadīs*. Tah. Muħammed Sa'ıd b. 'Umer İdrīs. 3 c. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1989.
- el-Kevārī, Ĥalīfe. *Cuz' fīhi Tahricu Ĥadīşī't-Ṭayr*. Riyad, 2012.
- Kurtuluş, Rıza. "Arap Edebiyatında Kerbelâ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, ss.272-273 ("Kerbelâ" maddesi içinde).
- . "Fars Edebiyatında Kerbelâ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, ss.273-274 ("Kerbelâ" maddesi içinde).
- Kutlu, Sönmez. "Muħammed b. Kerrām," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.30, ss.549-550.

- Lucas, Scott C. "Al-Hâkim al-Naysâbü'rî and the Companions of the Prophet: An Original Sunnî Voice in the Shî'î Century," Maurice A. Pomerantz ve Aram Shahin (ed.), *The Heritage of Arabo-Islamic Learning* (Leiden: Brill, 2015) içinde, ss.236-249.
- Ma'tûk, Huseyn. *el-İnşâf fi Mesâ'ili'l-Hilâf*. 2 c. Kuveyt, 2005.
- el-Milânî, 'Alî el-Huseynî. *Nefehâtu'l-Ezhâr fi Hulâsati 'Abakâti'l-Envâr*. 20 c. Kum: Merkezu Tahkîk ve Tercume ve Neşru Âlâ', 1381-1423.
- el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. 'Abdurrahmân. *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'î'r-Ricâl*. Tah. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 c. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1992.
- el-Mu'allimî, 'Abdurrahmân b. Yahyâ. *et-Tenkîl bi-mâ fi Te'nîbi'l-Kevserî mine'l-Ebâ'îl*. Tah. Muhammed Nâşiruddîn el-Elbânî. 2 c. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1986.
- en-Nesâî, Aḥmed b. Şu'ayb. *Kitâbu's-Süneni'l-Kubrâ*. Tah. 'Abdulgaffâr Suleymân el-Bendârî & Seyyid Kesravî Ḥasen. 6 c. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991.
- es-Seḥâvî, Ebû'l-Ḥayr Muhammed b. 'Abdurrahmân. *Fethu'l-Muḡîs bi-Şerḫi Elfiyyeti'l-Hadîs li'l-İrâkî*. Tah. 'Alî Huseyn 'Alî. 4 c. [Beyrut?]: Dâru'l-İmâm eṭ-Ṭaberî, 1992.
- es-Sem'ânî, 'Abdulkerîm b. Muhammed. *el-Ensâb*. Tah. 'Abdurrahmân b. Yahyâ el-Yemânî. Ḥaydarâbâd, 1962.
- es-Silefî, Ebû Ṭâhir el-Aşbahânî. *Mu'cemu's-Sefer*. Tah. 'Abdullâh 'Umer el-Bârûdî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993.
- es-Subḥânî, Ca'fer. *Uşûlu'l-Hadîs ve Ahkâmuhu fi İlmi'd-Dirâye*. Beyrut, 2012.
- es-Subkî, Tâcuddîn Ebû Naşr. *Ṭabaḳātu's-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ*. Tah. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve 'Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 10 c. Cîze, 1992.
- es-Suyûfî. *Tedribu'r-Râvî fi Şerḫi Takrîbi'n-Nevevî*. Tah. 'İzzet 'Alî 'Aṭiyye, Mûsâ Muhammed 'Alî. 2 c. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Hadîsiyye, tsz.
- eş-Şâhrûdî, 'Alî en-Nemâzî. *Mustedrakātu İlmi Ricâli'l-Hadîs*. 8 c. Kum: Mu'essesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1412.
- et-Ṭaberânî, Suleymân b. Aḥmed. *Maḳtelu'l-Huseyn b. 'Alî b. Ebî Ṭâlib*. Kuveyt: Dâru'l-Evrâd, 1992.
- et-Tehrânî, Ağâ Buzurg. *Ez-Zer'â ilâ Teşânifi's-Şî'a*. 25 c. Beyrut, 1983.
- et-Tirmizî, Muhammed b. 'İsâ. *el-Câmi'u's-Şahîḫ*. Tah. Kemâl Yûsuf el-Ḥût. 5 c. Beyrut, 1987.
- et-Tusterî, Muhammed Taḳî. *Ḳâmûsu'r-Ricâl*. 12 c. Kum: Mu'essesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1410- 1424.
- el-'Uḳaylî, Muhammed b. 'Amr. *Kitâbu'd-Du'afâ'î'l-Kebîr*. Tah. 'Abdulmu'ṭî Emîn Ḳal'acî. 4 c. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz.
- Uzun, Mustafa. "Kerbelâ: Türk Edebiyatında Kerbelâ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.25, ss.274-275.
- el-Vādî'î, Muḳbil b. Hādî. *Ricâlu'l-Hâkim fi'l-Mustedrak*. 2 c. San'a, 2004.
- Yıldırım, Enbiya. *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Yûzbekî, Râmî. *el-Vaḳdâ'un ve Ehâdîsuhum el-Mevḏû'a min Kitâbi'l-Ġadîr li's-Şeyḫ el-Emînî*. Kum: Merkezu'l-Ġadîr li'd-Dirâsati'l-İslâmiyye, tsz.

- ez-Zehebî, Muḥammed b. Aḥmed. *el-İber fî Ḥaberi Men Ğaber*. Tah. Muḥammed es-Sa'îd Zağlûl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz.
- . *Mizānu'l-İtidāl fî Naḫdi'r-Ricāl*. Tah. 'Alî Muḥammed el-Becāvî. 4 c. Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.
- . *el-Mu'cemu'l-Muḥtaşş bi'l-Muḥaddiṣîn*. Tah. Muḥammed el-Ḥabîb el-Heyle. Taif, 1988.
- . *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā'*. Tah. Şu'ayb el-Arna'ût ve Ḥuseyn el-Esed. 25 c. Beyrut, 1990.
- . *Tārīhu'l-İslām ve Veḥeyātu'l-Meşāhîr ve'l-A'lām*. Tah. 'Umer 'Abdusselām Tedmurî. 35 c. Beyrut, 1994.
- . *Tezkiratu'l-Huffāz*. 4 c. Beyrut: Dâru İhyā'i't-Turāşi'l-'Arabî, tsz.
- ez-Zerkeşî, Muḥammed b. 'Abdullāh. *en-Nuket 'alā Muḫaddimeti İbni'ş-Şalāh*. Tah. Zeynu'l-'Ābidîn b. Muḥammed Belāfrîc. 3 c. Riyad, 1998.